

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

TRANZICIJA ŠPANJE IZ AVTORITARNEGA REŽIMA Z
AVTARKIČNIM GOSPODARSTVOM V DEMOKRACIJO S
TRŽNIM GOSPODARSTVOM

Ljubljana, maj 2007

MARKO ŽIVEC

IZJAVA

Študent Marko Živec izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom prof. dr. Zarjana Fabjančiča, in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	1
1. UVOD V RAZVOJ ŠPANSKE EKONOMIJE.....	2
1.1. Primerjava z izbranimi gospodarstvi iz zgodovinske perspektive	3
1.2. Časovna razčlenitev razvoja španskega gospodarstva	7
2. ŠPANSKA EKONOMIJA V ČASU FRANKIZMA	8
2.1. Vzroki vojne.....	9
2.2. Zgodnji frankizem - avtarkija v gospodarstvu	9
2.3. Petdeseta leta – obotavljiva liberalizacija	11
2.4. Ekspanzija v šestdesetih – odprta ekonomija in razvoj.....	16
2.4.1. Dejavniki gospodarske rasti v šestdesetih letih	21
2.4.2. Sprememba gospodarske strukture	22
2.4.3. Dejavniki nestabilnosti	23
3. TRANZICIJA.....	25
3.1. Politični prelom.....	25
3.2. Ekonomija v tranziciji 1973-1985; naftni in tranzicijski šok.....	27
3.2.1. Značilnosti in vzroki krize.....	27
3.2.2. Vpliv na špansko gospodarstvo	28
3.2.3. Ukrepi sprejeti za odpravo krize.....	30
3.2.4. Dosežki in izzivi v času po sprejetju ustave	33
3.2.4.1. Prestrukturiranje industrije.....	33
3.2.4.2. Davčni sistem, socialna zaščita in regionalizem	35
4. OSEMDESETA LETA: EKSPANZIJA IN INTEGRACIJA V EVROPSKE STRUKTURE	38
4.1. Ponoven gospodarski zagon v osemdesetih letih	38
4.1.1. Značilnosti ponovnega zagona	38
4.1.2. Pomembni dejavniki za novo rast.....	39
4.2 Integracija z Evropo.....	39
4.2.1. Koncept in način ekonomske integracije.....	39
4.2.2. Integracija Španije v EGS in značilnosti evropskega procesa združevanja	40
5. ŠPANSKO GOSPODARSTVO V DEVETDESETIH LETIH.....	42
5.1. Učinki integracije.....	43
5.1.1. Učinki na trgovinsko bilanco in odpiranje gospodarstva	44
5.1.2. Učinki na višino dohodka	44
5.2. Španija in euro	48
6. SKLEP	49
LITERATURA.....	52
VIRI.....	53

UVOD

Velikokrat je slišati od tujih in domačih institucij ter osebnosti hvalo na račun slovenske tranzicije, ki je brez večjih oboroženih konfliktov prešla iz avtoritarnega režima v demokracijo s tržnim gospodarstvom. Slovenijo se postavlja kot vzor uspešnega prehoda državam srednje in jugo-vzhodne Evrope. Manj pa je v našem okolju slišati o primeru španske tranzicije, ki velja za prvi nekrvavi in gospodarsko uspešni prehod iz zelo podobnih razmer, kakor jih je imela Slovenija ob začetku svoje poti.

Od osemdesetih let so problemom tranzicije posvetili veliko politološke literature v državah, kot so ZDA, Argentina, Španija in druge. Uspeh različnih procesov prehoda v demokracijo in tržno gospodarstvo, ki so se odvijali v južni Evropi in Južni Ameriki, začenši od leta 1974 (Huntingtonov "tretji val demokratizacije"), je spodbudil različne kroge akademikov, da preučijo, ali je možno ugotoviti formulo za uspešno tranzicijo. Španski primer je bil deležen posebne pozornosti. Navkljub temu, da so obstajali številni razlogi za pesimizem (dolgotrajnost režima generala Franca, nezaceljene rane iz državljanske vojne, tradicija nasilnih političnih spopadov, obstoj baskovskega in katalonskega nacionalizma in separatizma, ki so bili na trenutke nasilni, itd) se je prehodno obdobje odvijalo vzorno; prišlo je do resnične nacionalne sprave in novi režim je vodil politiko pospešene ekonomske rasti, ki je državi omogočila, da se je v zelo kratkem času uspešno vključila v strukture Evropske Unije. Zato ne preseneča, da so mnoge tranzicijske države jemale za zgled ravno Španijo.

Zanimivo je ugotavljati, koliko vzporednic obstaja med razvojem Slovenije in Španije v drugi polovici 20. stoletja. Obe državi sta prešli iz enostrankarskega političnega sistema v demokracijo. V obeh je prišlo do prehoda v tržno gospodarstvo iz poprejšnjega zaprtega oziroma samoupravnega eksperimentalnega gospodarskega sistema. Proces družbeno-ekonomske tranzicije se je v Španiji pričel po letu 1975, v Sloveniji pa desetletje in pol pozneje. Kljub različnemu časovnemu obdobju so obe državi dajali, oziroma še dajejo, za zgled državam, ki se podajajo na pot reform.

Naštete podobnosti so vzbudile moje zanimanje. V domači strokovni literaturi nisem zasledil obdelave poti, ki sta jo prehodila španska družba in gospodarstvo v polpretekli zgodovini, zato sem se odločil v pričujočem delu predstaviti gospodarski razvoj Španije v zadnjih petih dekadah. Pri tem sem se odločil osrednjo snov razdeliti kronološko v tri sklope:

- I. obdobje frankizma, ki ga sestavljajo poglavja o avtarkiji, liberalizaciji in razvoju,
- II. tranzicija
- III. Španija v evropskih integracijah

Prvo poglavje je namenjeno umestitvi Španije v kontekst sodobnega mednarodnega gospodarstva, kratki predstavitvi razvoja španskega gospodarstva od prve industrijske revolucije do sodobnosti in metodološkim pojasnilom.

V drugem poglavju bo obravnavan prvi od zgoraj omenjenih sklopov. Prikazani bodo vzroki, ki so privedli do državljanske vojne in posledično prihod Francovega avtoritarnega režima na oblast. V nadaljevanju poglavja bo obravnavano obdobje avtarkije v španskem gospodarstvu, pojasnjene bodo okoliščine, v katerih je nastala, kateri so bili njeni učinki in vzroki za liberalizacijo, ki je sledila. Podpoglavju o učinkih liberalizacije sledi podpoglavje, ki bo analiziralo tako imenovana »zlata šestdeseta leta«, ki so bila tretje in zadnje obdobje frankistične ekonomije, in so Španiji prinesla velik gospodarski napredek, a le malo družbenih sprememb.

Tretje poglavje bo namenjeno obravnavi obdobja tranzicije, ki je trajala celo desetletje. Tranzicija je bila posvečena predvsem prepotrebnim družbenim spremembam: prvim volitvam po štirih desetletjih, sprejetju ustave, pričetku graditve države blaginje in narodni spravi. Opisane bodo težave gospodarstva v tem desetletju, vzroki za nezmožnost premostitve le-teh in postopno postavljanje zdravih temeljev za nadaljnjo gospodarsko rast.

Četrto poglavje bo obravnavalo značilnosti in dejavnike ponovnega gospodarskega zagona v osemdesetih letih, ki je sledil včlanitvi Španije v evropske integracije. Nadalje bo tu izpostavljen koncept in način ekonomske integracije, značilnosti evropskega procesa združevanja ter pot Španije do statusa članice EU.

Peto poglavje zaključujem z zamenjavo pezete za euro. V njem bom ugotovil, kakšni so bili učinki priključitve Španije k EU, kako uspešna je bila Španija pri udejanjanju svojih ciljev in kako jo je to spremenilo.

Politika in gospodarstvo sta tesno prepletena, zato je vsak sklop zastavljen tako, da se poleg samih ekonomskih ukrepov in dosežkov posameznega obdobja predstavi tudi politični in socialni okvir, v katerem se je ekonomija razvijala.

Cilj tega dela je ugotoviti ekonomske in politične vzroke, ukrepe in posledice, ki jih srečamo pri španski tranziciji, in ali je bila ta tranzicija z ekonomskega gledišča res uspešna in v kolikšni meri.

1. UVOD V RAZVOJ ŠPANSKE EKONOMIJE

Španija je sestavni del EU, ki je dandanes v mnogih pogledih privilegirana regija sveta. Načeli humanizma in demokracije v politični in družbeni organiziranosti ter ekonomski napredek in mir prevevajo vsakdan več kot 450 milijonske skupnosti. V tem okviru relativni pomen Španije

pada, če gledamo na geografsko razsežnost države (druga po površini med članicami Evropske Unije), nato demografsko velikost (peta država po številu prebivalcev) in ekonomsko moč (trinajsta med članicami unije po BDP na prebivalca (BDP p.c.) po paritetah kupne moči, po kateri dosega 95 odstotkov povprečja petindvajseterice) (La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.16). Zakaj je stanje španskega gospodarstva tako, kakršno je? Katere so posebnosti španske ekonomije v evropskem okviru? V tem delu poizkušam preko širše časovne perspektive podati analizo tako osrednjih dejavnikov gospodarske rasti, kakor tudi prikazati poglobitve strukturne spremembe, ki omogočajo postaviti špansko izkušnjo industrializacije in postindustrijskega razvoja v kontekst sodobnega evropskega gospodarskega dogajanja. Pri tem se bo potrebno nasloniti na širok spekter različnih zgodovinskih podatkov. Za primerjavo z ostalimi gospodarstvi bo uporabljen kazalec BDP na prebivalca, saj je le-ta glavni kazalec razvitosti neke države. Poglavitni kazalec gospodarske uspešnosti pa je rast realnega bruto domačega proizvoda oziroma stopnja gospodarske rasti, ki meri povečanje ali zmanjšanje BDP v danem letu glede na vrednost v preteklem letu (Senjur, 2002, str. 84). Univerzalnost BDP kot kazalca, napredek ekonomske zgodovine pri pridobivanju podatkov ter povečana kakovost letih omogočajo primerjave med različnimi državami skozi zgodovino in s tem pridobivanje verodostojne slike razvoja gospodarstva posamezne države skozi čas.

1.1. Primerjava z izbranimi gospodarstvi iz zgodovinske perspektive

V zadnji nekaj desetletjih so se zelo dodelali instrumenti s katerimi operira ekonomska zgodovina. Realen BDP bo rdeča nit in osnovni predmet pri analizi gospodarskega razvoja v Španiji. Daje osnovne koordinate pri izražanju ekonomske aktivnosti posameznih držav in omogoča poenostavitve primerjav med gospodarstvi zaradi enotnosti kazalcev in metodologij pridobivanja podatkov za izračun le-teh. Z vzpostavitvijo standardizacije na tem področju v tridesetih letih prejšnjega stoletja so ekonomisti, med njimi v prvi vrsti Colin Clark in za njim Simon Kuznets, dobili orodje, ki je omogočilo izračune in ocene dolgih časovnih serij in s tem mnoge primerjave iz širše zgodovinske perspektive. Pri tem gre izpostaviti še veliko delo Angusa Maddisona, ki je leta 2001 prvič objavil zgodovinske serije za BDP večine svetovnih gospodarstev za zadnji dve tisočletji v *The world economy: A millennial perspective* (Delgado, 2004, str.14).

Tudi za špansko gospodarstvo je bilo v zadnjih letih narejeno več tovrstnih izračunov. S tako pridobljenimi statističnimi podatki, kjer je temeljni kazalec realni proizvod oziroma dohodek na prebivalca, je sedaj mogoče primerjati razvoj španskega gospodarstva skozi zadnji dve stoletji (oziroma za celotno obdobje od začetka pospešene industrializacije) z izbranimi gospodarstvi, kakor je prikazano v Tabeli 1 (na str. 4) in v Sliki 1 (na str. 4):

Tabela 1: Primerjava relativne višine BDP na prebivalca med izbranimi državami v obdobju 1850 – 2001 upoštevajoč pariteto kupne moči(1) pri čemer je BDP / št. prebivalcev Velike Britanije = 100

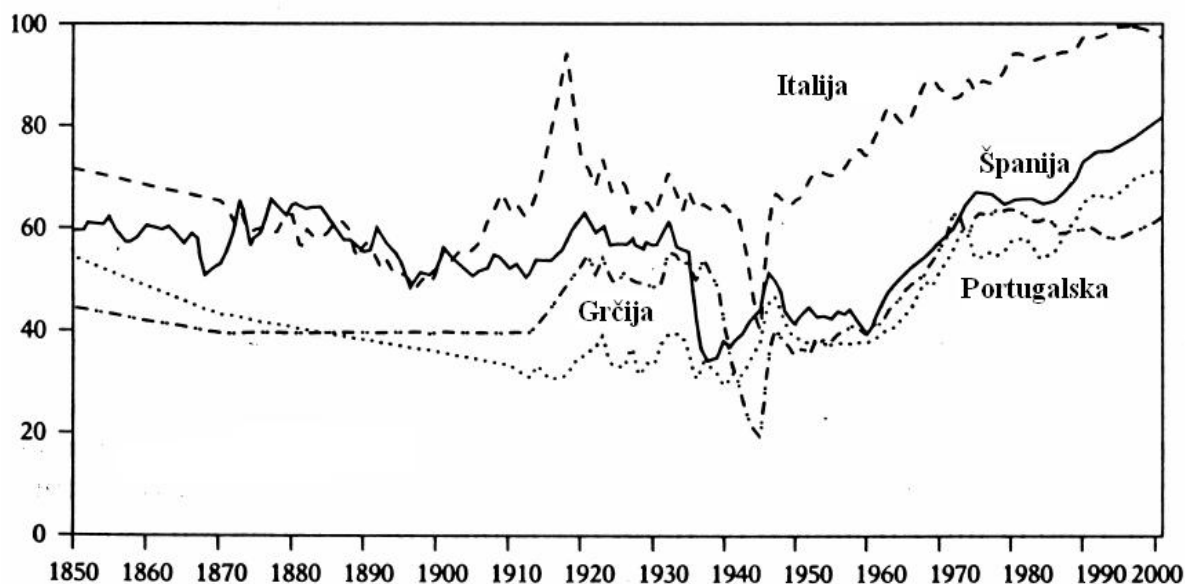
Leto	ZDA	Francija	Nemčija (2)	Italija	Španija
1850	79,2	73,0	61,8	55,9	46,7
1900	91,1	64,0	66,4	39,7	39,8
1925	122,1	81,0	68,6	56,8	47,6
1950	138,4	76,3	56,2	50,7	31,9
1975	137,5	112,0	101,7	90,9	70,2
2001	143,3	106,1	93,0	95,7	81,7

Opombi: (1) Izraženo v ameriških dolarjih iz leta 1990.

(2) Podatki za Nemčijo se nanašajo na ozemlje Reicha in za obdobje po letu 1945 na ozemlju Zvezne republike Nemčije in Nemške demokratične republike.

Vir: Garcia Delgado, 2004, str. 25

Slika 1: BDP na prebivalca južneevropskih držav(3) 1850-2001 kot odstotek povprečja Velike Britanije, Francije in Nemčije = 100

Opomba: (3) Velja da so podatki za Italijo do leta 1870, za Portugalsko med leti 1850-1870 in med 1870-1910 in za Grčijo med leti 1850-1870, med 1870-1913 in med 1913-1921 interpolacije vrednosti začetnega in končnega leta.

Vir: kot Tabela 1.

Tabela 1 in Slika 1 prikazujeta rezultate najnovejših raziskav (objavljenih konec leta 2004) zgodovinskih serij podatkov za razvoj španskega gospodarstva od sredine 19. stoletja do danes, prikazanih kot relativna višina realnega proizvoda na prebivalca. Pri tem je osnova za primerjavo v Tabeli 1 vrednost BDP na prebivalca, ki so jo dosegali v Veliki Britaniji v posameznih letih. Podatki so popravljeni, upoštevajoč pariteto kupne moči. V Sliki 1 je osnova za primerjavo povprečen BDP na prebivalca treh najpomembnejših evropskih industrijskih

velesil, Velike Britanije, Francije in Nemčije, po katerih se Španija zgleduje in s katerimi se primerja. Poleg z naštetih držav se Španci radi primerjajo tudi z Italijo, Portugalsko in Grčijo, ki imajo podobno zgodovinsko, kulturno, gospodarsko-razvojno in geografsko situacijo, kot je španska. To dejstvo je botrovalo vključitvi podatkov za te države v graf. Slika 1 (na str. 4) bo služila za kašipot ob analiziranju razvoja razmer španskega gospodarstva. Diplomsko delo se osredotoča na časovno obdobje po zmagi nacionalističnih sil v Španiji leta 1939. Za razumevanje tega obdobja je potrebno v osnovnih obrisih opisati razmere, kakršne so vladale pred nastopom frankizma. Pri interpretiranju Slike 1 in Tabele 1 (na str. 4) lahko razberemo vsaj tri sporočila (Garcia Delgado, 2004, str. 23):

1. Realna konvergenca z gospodarstvi zahodnoevropskih držav
2. Mediteranska varianta industrializacije
3. Španske zgodbe v evropskem kontekstu ne moremo imeti za atipično

1. Kot prvo sporočilo razberemo zaostalost španskega gospodarstva v primerjavi z ostalimi velikimi zahodnoevropskimi gospodarstvi skozi celoten zgodovinski proces industrializacije. Ta neugodna primerjava se kaže tudi v razliki med ravnijo dohodka prebivalcev v Španiji in prevladujočo ravnijo le-tega v Veliki Britaniji, Nemčiji in Franciji. V Tabeli 1 vidimo, da vse do šestdesetih let dvajsetega stoletja raven proizvodnje na prebivalca v Španiji ni dosegala niti polovice britanske. Ravno tako opazimo, da je v začetku obravnavanega razdobja razlika v primerjavi s Francijo dokajšnja in se skozi prvo polovico 20. stoletja še poveča. Primerjava z Nemčijo nas privede do enakega zaključka, kljub nemirni zgodovini Nemčije v 20. stoletju, ko se je ta država morala ponovno izgraditi po dveh izgubljenih svetovnih vojnah. Ko primerjamo Španijo z Italijo, opazimo, da sta se državi zelo podobno razvijali vse do druge polovice tridesetih let dvajsetega stoletja. Takrat začne Španija zaostajati za Italijo in razlika v BDP na prebivalca se je hitro povečala, kar se pozna še danes, ko je vrednost kazalca za Italijo že dosegel raven Velike Britanije, ki je zelo podobna povprečju EU-15, medtem ko taisti indeks kaže, da Španija zaostaja za skoraj 20 odstotnih točk.

Če se povzame povedano v tej točki, lahko ugotovimo, da je bila realna konvergenca Španije z Evropo zakasnela in je še nedokončana. Po drugi strani pa ne gre spregledati pozitivnega razvoja tega gospodarstva v zadnjih desetletjih. To daje upati, da bo španska družba uspela že v prvih desetletjih tega stoletja doseči cilj, in sicer stopiti v korak z zahodnoevropskimi gospodarstvi v razvitosti, merjeni s povprečnim dohodkom na prebivalca. S tem se želi Španija, ob hkratni polni politični udeležbi pri naslednjih fazah izgradnje združene Evrope in po dolgih etapah relativno obrobne vloge v svetovnih dogajanjih, ponovno uveljaviti kot igralec na globalnem prizorišču.

2. Mednarodna primerjava razvoja ravni dohodka na prebivalca skozi čas postavlja Španijo v skupino južnoevropskih perifernih gospodarstev, kjer se nahajajo še Italija, Portugalska, Grčija in, pogojno, še nekdanja Jugoslavijo do leta 1990. Za Slovenijo je lahko zanimiv podatek iz

Tabele 2, v kateri je bila v primerjavo povojne rasti industrijske proizvodnje zajeta tudi nekdanja Jugoslavija.

Tabela 2: Rast industrijske proizvodnje po letih in državah v primerjavi z Veliko Britanijo:

	1946	1950	(2/1)	1960	(4/2)	1973	(6/4)	(6/1)
	1	2	3	4	5	6	7	8
Nemčija (ZRN)	*63	114	1,8	283	2,5	556	2,0	8,8
Avstrija	*92	145	1,6	293	2,0	602	2,1	6,5
Belgija	73	102	1,4	140	1,4	252	1,8	3,5
Španija	102	111	1,1	202	1,8	696	3,4	6,8
Francija	76	111	1,5	208	1,8	438	2,1	5,8
Grčija	62	127	2,0	301	2,4	1.021	3,4	16,5
Nizozemska	77	144	1,9	266	1,8	634	2,4	8,2
Italija	66	115	1,7	274	2,4	634	2,3	9,6
Vel. Britanija	100	131	1,3	177	1,4	256	1,4	2,6
Švedska	137	162	1,2	234	1,4	450	1,9	3,3
Jugoslavija	90	196	2,2	510	2,6	1.418	2,8	15,8

Opomba: (*) podatka se nanašata na leto 1948

Vir: Juan Carlos Jiménez: El coste economico del primer franquismo, TEMAS para el debate, november 1995

Čeprav je vsako od naštetih gospodarstev imelo svojo edinstveno pot, lahko, če odmislimo posebnosti pri razvoju, rečemo, da te države sestavljajo podskupino tako imenovane sredozemske različice industrializacije. Skupna je oblika trenda razvoja primerjanega proizvoda na prebivalca, kot je opisana v Sliki 1 (na str. 4). Ravni prihodkov na prebivalca, ki so jih dosegale te države, so bile nižje od povprečja skupine zahodnoevropskih držav, ki so se prve industrializirale in bile tu uporabljene za primerjavo (Nemčija, Francija in Velika Britanija). Za države iz sredozemske skupine lahko v grobem trimo, da je bilo 19. stoletje za njih neizkoriščeno pri poizkusu zmanjševanja zaostanka v gospodarski razvitosti za vodilnimi industrijskimi silami zahodne Evrope. Drugi del krivulj razvoja Španije, Italije, Portugalske in Grčije pa družijo močna ekspanzija gospodarstev v obdobju po drugi svetovni vojni. Ta proces se najprej začne v Italiji, v 60-ih letih sledi Španija italijanskemu zgledu iz predhodnega desetletja, kmalu za tem pa se prične še gospodarska rast Portugalske in Grčije. Slednji dve se po uspešnosti izmenjujeta na tretjem mestu. Ob močnem razvojnem pospešku teh držav gre izpostaviti njihovo sposobnost izkoristiti priložnosti in spodbude k rasti, ki so tačas prihajale iz mednarodnega okolja. Tu je mišljena predvsem odprtost za tokove kapitala in dobrin po eni strani ter turizma in delavcev emigrantov po drugi strani.

Ko poskušamo poiskati skupne determinante za počasnejšo modernizacijo evropskih mediteranskih dežel v 19. stoletju, ne gre pozabiti ali podcenjevati lokalnih geografskih, političnih in vojaških dejavnikov, ki so pogojevali razvoj posamezne države. Kljub temu lahko iščemo skupne vzroke za zaostanek v:

- neprimerni delitvi zemljiške lastnine in z njo povezanimi neučinkovitimi proizvodnimi metodami,
- v neprimerni organiziranosti državnega finančnega aparata, ki je bil nepripravljen oziroma neprilagojen za spremenjene socialne in gospodarske razmere,
- v pomanjkanju podjetniške tradicije v določenih krogih in nekaterih pokrajinah,
- v nizkih investicijah tako v infrastrukturo kot v tehnologijo in izobraževanje (stopnja nepismenosti je bila še ob koncu 19. stoletja dvakrat višja kakor npr. francoska ali belgijska).

Podobnosti v razvoju so torej zadostne za sprejem hipoteze o obstoju, kakor pravi Garcia Delgado, jugozahodne sredozemske različice industrializacije oziroma, če uporabimo enakovreden izraz drugih avtorjev, južno-periferne različice industrializacije v širšem okviru evropskega tipa industrializacije.

3. Tretja ugotovitev, ki jo je moč potegniti iz primerjave razvoja proizvoda izbranih držav skozi čas, je, da špansko pot ne moremo označiti za atipično v evropskem kontekstu, saj v njenem razvoju ne moremo izpostaviti nobenega radikalno specifičnega elementa.

Tako kakor ostalim evropskim državam tudi Španiji ni uspelo konec 18. stoletja in v prvi polovici 19. stoletja doseči stopenj gospodarske rasti, ki jih je beležila Velika Britanija, kjer se je prej in z večjo močjo pričela industrijska revolucija. Ta začetni zaostanek se je tako v Španiji kot v ostalih evropskih mediteranskih deželah povečeval skozi prvi dve tretjini 19. stoletja zaradi politično-socialne nestabilnosti, dokler se ni na prehodu iz 19. v 20. stoletje ustalil. V primerjavi z Veliko Britanijo, kot referenco za primerjavo, so si opazovane ekonomije nekoliko izboljšale svoje pozicije v času od prve svetovne vojne do sredine tridesetih let. Napredek se v sledečih desetletjih prekine in ponovno se poveča razmak v ravni realnega dohodka na prebivalca. V Španiji je bil padec težji kakor v primerjanih ekonomijah, a ne toliko zaradi globine padca kakor zaradi dolžine okrevanja.

1.2. Časovna razčlenitev razvoja španskega gospodarstva

Razčlenitev časovno tako razpotegnjenih in kompleksnih zgodovinskih dogajanj na etape ni enostavna. Faze, po katerih so se dogajale finančno-monetarne spremembe, spremembe v poljedelstvu, politiki, sociali, kulturi, itd., ne sovpadajo. V nadaljevanju je prikazana sinteza etap gospodarskega razvoja Španije od začetkov industrijske dobe do konca 20. stoletja po Jose Luisu Garcii Delgadu:

- 1830-1850: pričetek industrijske revolucije v Kataloniji in postavitve institucionalnih predpogojev za nadaljnji razvoj kapitalizma,
- 1850-1890: prihod tujega kapitala in tehnologij, opremljanje s stroji in vzdrževanje zahodnoevropskega ritma rasti, še posebej od leta 1870 naprej,
- 1890-1913: protekcionizem in upočasnjena rast,

- 1913-1935: diverzifikacija industrije in močnejša rast (tu lahko izpostavimo podetapo do leta 1929),
- 1935-1950: avtarkija in oddaljitev od Evrope,
- 1950-1975: odprtje gospodarstva in konvergenca z Evropo. Obotavljivi liberalizaciji v 50-ih letih sledijo »zlata šestdeseta«, ki se podaljšajo v sredo 70-ih let vse do Francove smrti,
- Po 1975: integracija in konvergenca. Vzajemni vpliv demokratizacije in modernizacije gospodarstva je potekala v treh podetapah :
 1. Obdobje krize in prilagajanja konec 70-in in začetkom 80-ih,
 2. Desetletni cikel za katerega je značilna največja sinhroniziranost Španije z Evropo v sodobni zgodovini,
 3. Devetdeseta leta gospodarske ekspanzije in občutek dokajšnje stabilnosti.

V tem delu bo v nadaljevanju natančneje obravnavan gospodarski razvoj iberske države v zadnjih treh etapah, to je od konca španske državljanske vojne leta 1939 do prehoda v 21. stoletje.

2. ŠPANSKA EKONOMIJA V ČASU FRANKIZMA

Špansko gospodarstvo je za časa frankizma prešlo skozi tri obdobja. Obdobje avtarkije (1939-1950) zaznamuje depresija, pomanjkanje vseh vrst dobrin in drastična prekinitev procesa modernizacije in rasti, ki se je pričel pod vladno republikancev. V drugem obdobju (1951-1959) se prične počasna liberalizacija s prvimi znaki gospodarske rasti, pri čemer je veliko pripomogel ekspanzijski cikel ostale Evrope, ki je bil posledica keynesianskih politik. V zadnjem obdobju (1960-1974) je k rasti španske ekonomije pripomogla rast mednarodne menjave zaradi nizke cene energije, poceni delovne sile, priliva deviz iz turizma in od ekonomskih emigrantov.

Za kratek oris situacije pred začetkom državljanske vojne gre citirati Carrerasa, ki ugotavlja, da nič ne kaže, da bi Španija zakasnila pri prehodu v drugo tehnološko revolucijo. Od začetka prve svetovne vojne pa do državljanske vojne v Španiji je trajalo obdobje diverzifikacije industrije (investicije v kemično industrijo, elektroidustrijo, ladjedelništvo, avtomobilsko industrijo, gradbeništvo in široko paleto predelovalne idustrije) s sočasno modernizacijo zavarovalništva, telekomunikacij, transporta in turističnih zmogljivosti. V tem času pride tudi do vznika novih industrijskih centrov; poleg katalonskega in baskovskega industrijskega bazena se v tem drugem valu industrializacije Madrid, ki je bil do tedaj le upravni in finančni center države, uveljavi kot gospodarsko pomemben center. Industrija se močno razvije v Valenciji in še nekaterih drugih območjih (Guipuzcoa, Santander, Zaragoza, Valladolid ...). Razloge za takratno rast lahko iščemo v učinkih tehničnih novosti, ki jih je s seboj prinesla druga industrijska revolucija (razvoj kemije, električnih naprav, motorja na notranje izgorevanje in

inovacij v železarstvu in jeklarstvu ter ostalih starejših panogah). Drugi vzrok so povečane investicije zaradi repatriacije kapitala ustvarjenega v kolonijah, ko so se te osamosvojile oziroma bile odvzete od ZDA leta 1898 (Cuba, Puerto Rico, Filipini). Pokazale so se izredne koristi nevtralnosti v prvi svetovni vojni. Kapital je začel ponovno močnejše pritekati tudi iz Velike Britanije, Belgije, Francije in Nemčije. Povečana mobilnost domačega kapitala je pripomogla k nastanku močnega zasebnega bančništva, ki je servisiralo rastoča podjetja (Garcia Delgado, 2004, str. 35). In nenazadnje so za časa režima Miguela Prima de Rivere (1923-1930) zaščitili domačo proizvodnjo z uporabo carin in ustvarjanjem ugodnih pogojev za domača podjetja v obliki fiskalnih spodbud, kreditov in raznih administrativnih ukrepov. Za časa direktorata Prima de Rivere so poskušali krotiti nezaposlenost z zaposlovanjem preko javnih del.

2.1. Vzroki vojne

Diktatura Prima de Rivere je propadla leta 1930. Javno mnenje med urbanim prebivalstvom se je zaradi kraljeve vpletenosti v slednji obrnilo proti monarhiji in kralj je po lokalnih volitvah, na katerih je zmagala levica, zapustil državo, ne da bi prej abdiciral ([URL: http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Spain], 2006). Drugo republiko, razglašeno po padcu monarhije leta 1931, so sprva obvladovale liberalne stranke srednjega razreda in zmerni socialisti, ki so začeli uresničevati široko zastavljene reforme, usmerjene proti konservativnemu in privilegiranemu razredu španske družbe. Razdelili so nekatera veleposestva, prišlo je do ločitve države in cerkve, razglašena je bila protivojna in protimilitaristična usmerjenost. Koalicija latifundistov, cerkve in močne militaristične klike, kakor tudi monarhistov in Falange ter novoustanovljene stranke s fašističnimi nagnjenji, je čutila, da so njeni interesi in ideali ogroženi. Oblikovala je politični blok, ki je zmagal na volitvah leta 1933, potem ko vladne idealistične reforme niso uspeli zadovoljiti niti zahtev skrajne levice niti korenito izboljšati življenjske ravni nižjega družbenega razreda, ki se je zmeraj bolj množično udeleževal protivladnih demonstracij. Sledila je serija šibkih desničarskih vlad, ki niso izvajale reform sprejetih za časa levo-sredinske republikanske vlade. Politična desnica, ki je bila ravno tako nezadovoljna s stanjem v državi, je svoje frustracije izražala s spletkami in nasiljem. Ob zmagi Ljudske fronte (sestavljali so jo liberalci, socialisti in komunisti) leta 1936, ki je obetala nadaljevanje levičarskih reform, je frustracija desnice prerasla v poskus državnega udara pod vodstvom generala Francisca Franca. Ta se je zaradi podpore množic legitimni vladi in organiziranega odpora nato sprevergel v državljansko vojno, ki se je zaključila tik pred izbruhom druge svetovne vojne z zmago desnice oziroma nacionalistov ([URL: <http://education.yahoo.com/reference/encyclopedia/entry/Spanciv>], 2006).

2.2. Zgodnji frankizem - avtarkija v gospodarstvu

Državljska vojna, ki je trajala dve leti in devet mesecev, je terjala skoraj 500.000 mrtvih in povzročila vsesplošno uničenje. Prelom s pozitivnimi predvojnimi gospodarskimi trendi je

oster. Štirideseta leta lahko označimo za najbolj negativno obdobje v ekonomski in politični zgodovini Španije. Ob gospodarski stagnaciji oziroma regresiji (glej Tabela 3 na str. 13) je prišlo v prvi fazi frankizma do omejevanja svoboščin, nasilnega uničenja političnih strank in sindikatov, uvedbe toge delovne discipline, drastičnega omejevanja plač, omejitve človekovih pravic in izgubo ali marginalizacijo nenadomestljivega človeškega kapitala (medvojne žrtve, povojni poboji, beg velikega števila socialistov, republikancev, komunistov in anarhistov ob koncu vojne v tujino).

Ekonomski polom je šel z roko v roki s politično in socialno regresijo. Z gospodarskim kolapsom se je zaustavila pospešena rast dohodka na prebivalca, ki je bila značilna za razvoj španske ekonomije v predhodnih desetletjih. Španska ekonomija v štiridesetih letih se ne more primerjati s sočasnim razvojem v Evropi. Zaostanek Španije za zahodnoevropskimi gospodarstvi se ponovno poveča. V sosednjih državah je bilo obdobje ponovne povojne izgradnje gospodarstva dosti krajše kakor v Španiji, predvsem po letu 1948, ko se prične izvajati Marshallov plan.

Šele v letih po koncu državljanske vojne pride na dan prava nprav novega režima in ekonomski nacionalizem, ki ga zagovarja; uveljavijo se ukrepi naperjeni proti tuji konkurenci, nove politike v podporo domači proizvodnji in regulative za ureditev trgov. Primer takšnega delovanja je oktobra 1939 sprejeti Zakon o zaščiti industrije nacionalnega pomena in Zakon o ustanovitvi INI iz septembra 1941, s katerim se je želelo spodbuditi in urediti financiranje domače proizvodnje - še posebej tiste, ki bi omogočila samozadostnost Španije. S prihodom Franca na oblast se gospodarska politika torej usmeri v avtarkijo. Značilnost takratnega gospodarstva je bila zaprtost in težnja k samozadostnosti; gospodarstvo torej, ki ni tržno in ga nadzoruje država zaradi:

- ideoloških razlogov: zahtev frankistične ideologije,
- zunanjih razlogov (mednarodni kontekst): ekonomska blokada zoper režim (tačas se odvija druga svetovna vojna in povojna obnova v Evropi),
- pritiskov vladajočih gospodarskih skupin: lastnikov zemlje, industrialcev in finančnikov, ki si niso želeli konkurence iz tujine in zato zahtevajo visoke uvozne carine.

Rezerve tujih valut in zlata so povsem skopnele in zmožnosti proizvodjanja, tako industrije kakor kmetijstva, so bile močno ohromljene zaradi zanemarjenosti in opustošenja med vojno. Sicer pa bi Španija zelo težko prišla do dobrin iz uvoza, tudi če bi imela potrebna sredstva, saj je izbruh druge svetovne vojne povzročil, da mnoge dobrine potrebne za ponoven zagon španskega gospodarstva niso bile na razpolago. Konec druge svetovne vojne položaja Španije ni izboljšal. Evropske sosedje so se same soočale z izrednimi težavami pri povojni rekonstrukciji. Pomanjkanje hrane, osnovnih surovin in mirnodobnih industrijskih proizvodov je bilo splošno. In ker so se zahodne demokracije zavedale, da je bila zmaga nacionalistov v španski državljanski vojni dosežena ob izdatni pomoči Adolfa Hitlerja in Benita Mussolinija,

niso imele nobenih želja po vključevanju Španije v multilateralne programe povojne obnove. Zaradi medvojne nagnjenosti k silam osi Berlin-Rim-Tokijo je Španija po zavezniški zmagi v drugi svetovni vojni veljala za izobčenca iz mednarodnih odnosov. Francov režim je zato poizkušal poskrbeti za ekonomsko dobrobit svojega prebivalstva s sprejetjem politike gospodarske samozadostnosti.

Avtarkija ni bila le reakcija na mednarodno osamitev. Ideje o samozadostnosti so imele globoke korenine v določenih vplivnih krogih, saj so se s podobnimi rešitvami v Španiji spogledovali več desetletij, a so jih tokrat izpeljali najbolj drastično. Joan Sole v svojem »Časovnem traku španske in svetovne ekonomske zgodovine za obdobje od leta 1939 do 1959« razčleni na čas prostovoljne avtarkije do leta 1945 in neprostovoljne avtarkije do leta 1959. V takoimenovano prostovoljno avtarkijo so vlado po eni strani prisilili zunanji dejavniki (druga svetovna vojna) po drugi pa postulati doktrine frankizma samega. Poleg tega so bili do konca druge svetovne vojne španski vojaški vrhovi resno zaskrbljeni nad možnostjo zavezniške invazije na Iberski polotok. To je bil vzrok, da se v času zgodnjega frankizma v Španiji niso želeli pretirano zanašati na dobave orožja iz tujine.

Nesmotnosti in težave izvirajoče iz takega integralističnega protekcionizma, ki je zahteval pri delovanju podjetnikov predhodna dovoljenja in možnost intervencije administracije v vsakem trenutku, so se kmalu pokazale. Končna posledica intenzivnosti, razvlečenosti in slabe usklajenosti teh politik ter koncesij interesnim skupinam, ki so bile blizu oblasti, je bila nedoseganje zastavljenih ciljev. Pokazale so se omejitve izvirajoče iz proizvodnje le za notranji trg, ki je imel sorazmerno nizko število prebivalcev, le-ti pa nizko kupno moč. Domači substituti za uvoz so se največkrat izkazali za neustrezne. Proizvajalci niso mogli izkoristiti možnosti izrabe prednosti masovne proizvodnje in specializacije. Tak sistem je ustvarjal inflacionistične pritiske in posledično obremenjeval izvoznike. Gospodarska obnova države se je zavlekla, v nekaterih letih je bila ekonomska rast negativna. Španija je bila zaradi naštetega v 40-ih letih gospodarsko še bolj zaostala kakor desetletje poprej.

Analitiki so enotni, da obdobje med letoma 1935 in 1950 predstavlja izgubljeno obdobje v zgodovini industrializacije Španije. Tudi Garcia Delgado ocenjuje, da je bilo obdobje od srede 30-ih let do konca 40-ih za Španijo najbolj negativno obdobje sodobne zgodovine tako z ekonomskega kakor socialnega vidika. Državljanska vojna je imela za posledico, poleg pričakovanega uničenja in anormalnih medvojnih in povojnih razmer, še izgubljeno priložnost sodelovanja v okrevanju po »črnem četrtku« leta 1929, ki ga je takrat doživljala večina zahodnih gospodarstev. Pozneje, v 40-ih letih, je notranja politična situacija gospodarstvu onemogočila izkoristiti možne prednosti nevtralnosti v drugi svetovni vojni, kakor tudi možnosti sodelovanja pri Marshallovemu planu povojne obnove evropskih gospodarstev.

2.3. Petdeseta leta – obotavljiva liberalizacija

Do konca petdesetih let je bila avtarkija smatrana za edino možno pot za gospodarski razvoj države. Tako mnenje se je izoblikovalo zaradi težav z rekonstrukcijo po državljanski vojni 1936-1939, predvsem pa zaradi dejavnikov mednarodnega okolja, v katerega je bila tedaj vpeta Španija. Med slednje štejemo ekonomsko blokado, zaprte meje in politično izoliranost zaradi fašističnega režima. Politična izoliranost je vplivala upanje ostankom republikanske armade, ki so se podali v ilegalo in delovali kot odporiško gibanje v odročnih delih države in iz tujine po koncu državljanske vojne. Tudi pozicija se je bala možne tuje intervencije, kar je vplivalo na še večjo rigidnost represivnega aparata. Ocenjuje se, da je v obdobju med letoma 1944 in 1952 delovalo na ozemlju Španije 10.000 gverilcev. Ti so računali, da bo zavezniška vojska po zmagi nad nacifašizmom drugod po Evropi zrušila tudi Francovo oblast. Višek njihovega delovanja je bil v letih 1944 in 1947. Spodbujeni z zavezniškim izkrcanjem v Normandiji so organizirali vojaški vdor na ozemlje Španije, znan kot »invazija Aranske doline«. Pri tem so prodrli nekaj deset kilometrov v notranjost dežele in razglasili začasno vlado. Notranje nestabilnosti so se končale leta 1952 (Lopez-Davalillo Larea, 2000, str. 189). Po uradnih podatkih je 1317 gverilcev umrlo, 1592 je bilo ujetih, 404 so se predali.

Uporniki so izgubili upanje v tujo vojaško intervencijo, ko so Združene države Amerike prekinile politično blokado Španije. Da bi si zagotovile zaveznika v hladni vojni, so ZDA septembra 1953 sklenile s Španijo vojaški dogovor o vzajemni zaščiti, poimenovan Madridski pakt. Ta je z gospodarskega gledišča pomenil spodbudo k liberalizaciji. V zameno za postavitve vojaških baz na ozemlju Španije je Eisenhowerjeva administracija priskrbelo Španiji obsežno gospodarsko pomoč. Ta je do konca desetletja nanese več kakor milijardo dolarjev.

Pod vplivom keynezianskih politik se je v petdesetih letih pričela več kot dve desetletji trajajoča ekspanzija zahodnih gospodarstev. Medtem ko so se zahodne demokracije spreminjale v smeri multilateralizma, mednarodnega sodelovanja, odpravljanja protekcionizma in razvoja konkurenčnosti na podlagi visoke kakovosti in nizkih stroškov, je Španija ostajala globoko zapisana avtarkiji. Tako je imela Španija le vlogo opazovalca pri procesu rojevanja enotnega trga, ki je imel, med drugim, za cilj tudi liberalizacijo pretoka blaga ter izgradnjo sistema menjalnih tečajev na evropski ravni (La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str. 200).

V začetku petdesetih let je BDP na prebivalca v Španiji dosegal le okoli 40 odstotkov povprečja zahodnoevropskih držav. A po desetletju ekonomske stagnacije, mednarodne izoliranosti, ekstremnega intervencionizma in splošnega pomanjkanja, v katerem so se cene povišale za trikrat, ko se je črni trg razbohotil in je bila hrana racionirana, so petdeseta leta tudi španskemu gospodarstvu prinesla prvo olajšanje. Režim je pričel delati svoje prve obotavljajoče korake stran od pretenzij po gospodarski samozadostnosti in se obrnil v smer, ki je privedla do daljnosežnih sprememb v zaostalem španskem gospodarstvu. Raven predvojne industrijske proizvodnje je Španija dosegla v zgodnjih petdesetih letih, medtem ko je kmetijstvo doseglo predvojno raven šele leta 1958 (Martin, 1988, str. 41).

Špansko gospodarstvo v petdesetih letih sta zaznamovali dve značilnosti. Po eni strani se je izkristalizirala podoba sistema ustvarjenega pod Francom, po drugi pa je moč zaznati prve spremembe, ki so napovedovale razvoj v 60-ih letih, ko je špansko gospodarstvo zabeležilo višje stopnje rasti kakor v kateremkoli obdobju od začetka industrijske revolucije (glej Tabela 3).

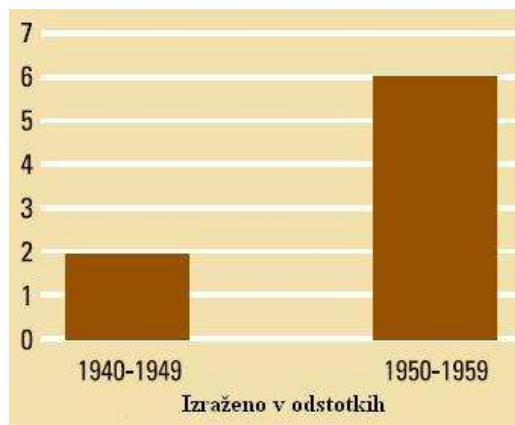
Tabela 3: Razvoj BDP na prebivalca. Mednarodna primerjava, 1850-2001 (povprečne letne stopnje rasti za posamezno obdobje po državah)

Leta	ZDA	VB	Francija	Nemčija	Italija	Španija
1850-1900	1,6	1,3	1,1	1,5	0,6	1,0
1900-1935	0,8	0,7	1,0	0,9	1,6	1,1
(1913-1929)	(1,7)	(0,7)	(1,9)	(0,7)	(1,2)	(1,8)
1935-1950	3,8	1,2	1,7	-0,4	0,7	-1,1
1950-1975	2,2	2,2	3,8	4,6	4,6	5,5
1975-2001	2,2	2,0	1,8	1,7	2,3	2,6
1850-2001	1,8	1,4	1,7	1,7	1,8	1,8
1900-2001	1,9	1,5	2,0	1,8	2,4	2,2

Vir: Garcia Delgado, 2004, str. 30

Jimenez ([URL:http://www.uclm.es/ab/humanidades/profesores/descarga/manuel_ortiz/economia_franquismo.pdf], 1995) navaja, da je bila rast industrijske proizvodnje v prvem petletju (1951-1955) za 6,6% višja v primerjavi s prejšnjim petletjem, naslednje petletje (1956-1960) pa za 7,4% v primerjavi s predhodnim obdobjem. Tudi rast BDP-ja, ki je bila v obdobju od leta 1953 do 1958 v povprečju okoli 5 odstotna, kaže na spremenjene razmere.

Slika 2: Povprečna španska gospodarska rast za obdobji 1940-1949 in 1950-1959

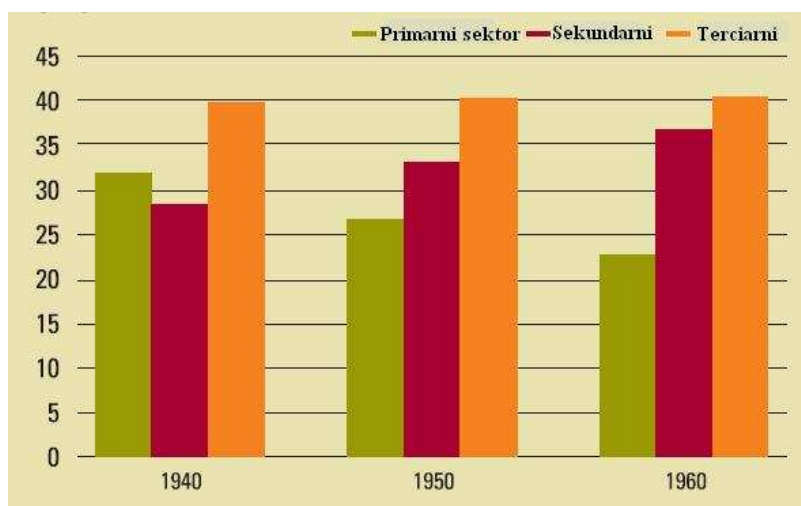

Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str. 201

Petdeseta leta zaznamuje sprememba v strukturi domačega proizvoda. Vlečni konj španskega gospodarstva postane sekundarni sektor. Prispevek industrije prvič prehiti delež kmetijstva v BDP, čeprav je kmetijska dejavnost še naprej ostala zelo pomembna, saj je še leta 1960 nudila zaposlitev 40 odstotkom aktivnega prebivalstva. Delež storitvenega sektorja je vseskozi ostajal nespremenjen in je predstavljal približno 40 odstotkov BDP.

Povedati je treba, da so bile razlike med regijami velike. Čeprav je na državni ravni konec petdesetih let znašal delež kmetijstva v BDP približno 22 odstotkov, je v Estremaduri ali Kastiliji-La Manchi znašal delež proizvoda primarnega sektorja 45 odstotkov, v Galiciji pa čez 36 odstotkov.

Slika 3: Relativna teža primarnega, sekundarnega in terciarnega sektorja v Španiji kot delež v BDP v letih 1940, 1950, 1960

Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.200

Špansko gospodarstvo prične v tem času slediti zelo podobnemu trendu razvoja kakor ostala evropska gospodarstva, še posebej gospodarstva držav južne Evrope. V slednjih je tedaj mednarodna ekonomija že začinjala imeti pomembno vlogo (mednarodna trgovina, priliv deviz od gospodarskih emigrantov, pritek kapitala in deviz iz turizma). Poudarjena usmerjenost na mednarodni trg je toliko bolj zanimiva, ker se v tem obdobju španska ekonomska politika obotavlja pri odpiranju in liberalizaciji v mednarodni menjavi in mednarodnem plačilnem prometu. V vsakem primeru gre za zelo previdne in kratke korake naprej. Za to obdobje frankistične ekonomije sta značilni:

1. sprostitev politike v primerjavi s predhodnim obdobjem avtarkije in ekonomskega intervencionizma; s tem so bile odstranjene ovire nadaljnji rasti, začeli so se razvijati potenciali španske ekonomije, pričela se je industrializacija, ki je potekala po preverjenih modelih iz ostalih gospodarstev;
2. postopnost te politike, ki sicer ni bila rezultat srednjeročne ali dolgoročne strategije temveč rezultat dvomov in previdnosti, ki izvirajo iz strahu pred političnimi spremembami, do katerih bi lahko prišlo z ekonomskim odpiranjem.

Napetost, ki se je takrat ustvarila zaradi nasprotnih argumentov za in proti liberalizaciji, med grožnjami, ki so jih prinašale spremembe, in priložnostmi, ki so se kazale v prihodnosti, je zaznamovala celotno desetletje. Napetost tega prehodnega obdobja je bila na svojem višku med leti 1951-1957. Ponovno lahko ugotovimo, da je Španija doživljala v teh letih opazen ekonomski napredek, vendar so bile spremljajoče reforme le spazmodično izvajane in slabo usklajevane. Velika ovira reformam je bila podkupljena, neučinkovita in prenapihnjena birokracija. Nekdanji dopisnik londonskega Financial Timesa, Robert Graham, je Francovo dobo opisal kot »zmagoslavje paleokapitalizma, kjer primitivne tržne veščine delujejo v pragozdu birokratskih predpisov, protekcijonizma in igračkanja z vplivom«. V drugi polovici

desetletja je inflacija ponovno začela galopirati, rezerve tujih valut so v enem letu skopnele in so sredi leta 1959 znašale le 6 milijonov USD. Življenjski standard je ostajal med najnižjimi v Evropi in zaostalost kmetijstva in zemljelastniškega sistema, navkljub lepotnim popravkom agrarnih reform, ni omogočala rasti proizvodnje v tem sektorju. Zmeraj večje število turistov in porajajoči se srednji razred sta zahtevala udobnejše življenje, predvsem kakovostnejšo prehrano, kar je pomenilo močno povečanje povpraševanja po uvoženih živilih in luksuznih proizvodih. Sočasno je izvoz, večinoma zaradi visokega domačega povpraševanja in institucionalnih omejitev mednarodni trgovini, stagniral. Vrednost pesete je tačas na črnem trgu dosegla zgodovinski minimum, španske obveznosti v tuji valuti pa so hitro narasle.

Znotraj režima se je pričelo razpravljati o možnih strategijah za izhod iz slepe ulice, v katero je zašlo gospodarstvo. Nazadnje se je Franco odločil v korist skupine neoliberalcev. To skupino so sestavljali bankirji, direktorji tovarn, nekaj akademikov in člani Opus dei (Božje delo), pol tajne posvetne rimskokatoliške organizacije. Iz slednje sta bila imenovana minister za trgovino in minister za gospodarstvo.

Velja, da se je kriza začela razreševati leta 1959, ko je bila sprejeta vrsta ukrepov, ki so privedli do večje vpetosti Španije v mednarodni trg. S tem se je špansko gospodarstvo uspelo udeležiti razcveta, ki so ga bila deležna gospodarstva atlantskih držav od začetka petdesetih let. V predhodnem obdobju (od 1957 do 1959), znanem kot predstabilizacijska leta, so se ekonomski planerji zadovoljili z delnimi ukrepi, ki so omilili inflacijo in olajšali stike s tujimi gospodarstvi. Toda poglobljajoča se domača gospodarska kriza in razvoj dogodkov v tujini so silili k dolgoročnejšim in celovitejšim spremembam. Ko se je potreba po spremembi ekonomske politike izkristalizirala, je prevetritev ministrskega sveta februarja 1957 privedla na ključna ministrstva skupino mladih mož, ki so imeli ekonomsko izobrazbo in izkušnje. Reorganizaciji je kmalu sledila ustanovitev komiteja za gospodarske zadeve in Urada za koordinacijo in načrtovanje v gospodarstvu, ki je bil odgovoren neposredno prvemu ministru. Te administrativne spremembe so predstavljale pomemben korak na poti k odpravljanju kronične rivalitete med gospodarskimi ministrstvi. Sledile so še druge reforme, med temi je bila najpomembnejša davčna reforma, ki je uvedla sistem pobiranja davkov od podjetij. Panožna združenja so morala določiti primeren delež celotnega davčnega prispevka sektorja, ki naj ga posamezno podjetje pokrije. Na tak način je bila otežena utaja davkov, ki je bila do tedaj v Španiji kroničen pojav, vsota pobranih davkov pa se je skokovito povečala. S slednjim ukrepom in z omejevanjem javne porabe je bil v letu 1958 dosežen prvi proračunski presežek po mnogih letih.

Iz navedenega se lahko ugotovi, da so razlogi za konec avtarkije v tem, da izolirano gospodarstvo ni moglo zdržati dolgo časa zaradi pomanjkanja potrebnih proizvodov in omejenih naravnih virov. Gospodarska rast, industrializacija in modernizacija na vseh področjih niso bile mogoče brez virov energije in opreme, ki jih je Španija lahko dobila le z uvozom.

Proti koncu tega obdobja se je pričelo uvažati strojno opremo in energente (predvsem nafto) in izvažati kmetijske izdelke in nepredelane surovine. Vrednost izvoza ni pokrivala vrednosti uvoženega, tako da je nastal velik primanjkljaj v trgovinski bilanci. Avtarkije je bilo tako dokončno konec zaradi:

- visokega deficita v trgovinski bilanci, kar je ustvarilo notranje neravnovesje,
- spremenjenega mnenja osrednjih gospodarskih interesnih skupin, ki so uvidele, da je gospodarko stanje nevzdržno,

- spremenjenega mednarodnega konteksta. V 50-ih letih nastopijo mednarodne razmere, ki pripomorejo h koncu avtarkije; v soseščini se pojavijo gibanja za integriranje nacionalnih gospodarstev in začne se progresivna liberalizacija mednarodne trgovine (EGS, MDS, ...), kar zahteva od članic ureditev gospodarstva po liberalnih zunanjetrgovinskih načelih nezdružljivih z avtarkijo.

Skozi vsa petdeseta leta se je španski BDP povečeval, čeprav so se začeli pojavljati opazni problemi povezani z inflacijo in neravnovesjem v plačilni bilanci s tujino, še posebej po letu 1956. Tega leta so oblasti odredile splošno povečanje plač. Odgovor na nastale probleme je bilo sprejetje vrste ukrepov, ki so bili leta 1959 povezani v Stabilizacijski plan (La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str. 200).

2.4. Ekspanzija v šestdesetih – odprta ekonomija in razvoj

Konec avtarkije se ponavadi postavlja v leto 1959. Z »Nacionalnim planom za stabilizacijo in liberalizacijo gospodarstva« (v nadeljevanju Stabilizacijski plan), sprejetim tega leta, se je poskušalo stabilizirati ekonomijo z zmanjševanjem zunanjih neravnovesij (deficit v menjavi s tujino) in zmanjšanjem notranjih neravnovesij (inflacije).

Španija je že tradicionalno pozorno spremljala dogodke v Franciji in bila pogosto pod njihovim vplivom. Decembra 1958 je francoska vlada sprejela stabilizacijski program, katerega namen je bil zaustaviti rastočo gospodarsko krizo; ta program je predvideval devalvacijo franka, zvišanje davkov in odstranitev večine prepek v trgovini Francije z državami članicami OECD. Ukrepanje Francozov je odpravilo vsakršen dvom, ki bi ga lahko španski oblastniki še gojili glede pričetka celovite gospodarske preobrazbe. Po sedmih mesecih priprav in načrtovanja, ob pomoči MDS in francoskih ekonomistov je Španija 30. junija 1959 objavila svoj Stabilizacijski plan v reviji Información Comercial Española. Zgodovinar Ángel Viñas je opisal nastajanje plana tako: »...takrat je v svoji hotelski sobi madridskega Palace hotela direktor evropskega odseka MDS, Gabriel Ferré, določil osnutek koncepta za prehod v novo gospodarsko usmeritev Španije. Ta njegov osnutek je nato, z manjšimi slogovnimi spremembami in potrebnimi dopolnili, madridska vlada v celoti sprejela z memorandumom 30.6.1959, ki je služil kot vodilo mednarodnim gospodarskim organizacijam pri pomoči Španiji« ([URL: <http://www.vespito.net/historia/franco/estft.html>], 1998).

Stabilizacijski plan je imel štiri cilje: konvertibilnost, stabilizacijo, liberalizacijo in integracijo. S sprejetjem potrebnih fiskalnih in monetarnih ukrepov so želeli omejiti povpraševanje in omiliti inflacijo, hkrati pa spodbuditi tuje investicije, liberalizirati zunanjo trgovino, doseči konvertibilnost pesete, da bi tako olajšali zunanjo menjavo, liberalizirati gospodarsko dejavnost znotraj države ter izboljšati sistem oblikovanja cen. Želeli so izkoristiti svetovno konjunkturo v ekonomiji za razvoj lastnega gospodarstva in se vključiti v mednarodno gospodarstvo. Pri tem naj bi bila prva stopnica v to smer vključitev v EGS, ki je bila ravno takrat v ustanavljanju.

Stabilizacijski plan je bil deležen ostrih kritik zaradi načrtovanih strogih ukrepov, med katerimi pa ni bilo nobenega, ki bi predvideval pomembnejše strukturne reforme španskega

gospodarstva. Še huje, ti ukrepi so sprva imeli za posledico deflacijo in recesijo, kar je v prvem letu privedlo do padca BDP in povečanja nezaposlenosti. Posledica ekonomskega padca in znižanja plač je bila odločitev približno 500.000 španskih delavcev, da emigrirajo z upanjem v boljše zaposlitvene možnosti v drugih evropskih državah. Stabilizacijski plan je torej zaznamoval začetek dveh pojavov, ki sta močno zaznamovala špansko socioekonomsko prizorišče v naslednjih desetletjih: brezposelnost in emigracija. Temu navkljub so bili osrednji cilji reform doseženi. Stabilizacijski plan je preprečil možno zamrznitev plačilnega prometa s tujino, s katero so grozile tuje banke, in do konca leta 1959 je plačilna bilanca že kazala presežek v višini 100 milijonov USD. Tuje investicije so se med letoma 1958 in 1960 povečale za sedem krat, tudi število turistov se je vztrajno povečevalo. Medtem ko so te novosti vztrajno spreminjale špansko gospodarsko strukturo v smer, ki je zmeraj bolj spominjala na strukturo tržno usmerjenih gospodarstev, je država vstopila v cikel do tedaj največje industrializacije in obdobje največje blaginje, kar jih je do tedaj poznala.

Večina avtorjev pripisuje zaslugo za uspeh španske ekonomije v času do naftne krize Stabilizacijskemu planu. Res se lahko postavi sprejetje tega načrta kot prelomnico v španski ekonomski zgodovini, a dejanski učinek ukrepov sprejetih v okviru tega plana niso bili zadovoljivi. Tako je bila januarja leta 1962 zaradi nezadovoljivih izboljšav ekonomskih kazalcev ustanovljena Komisija plana za ekonomski razvoj. Njena naloga je bila izdelava usmerjevalnega načrta, katerega upoštevanje bi bilo obvezno za javni sektor in priporočilnega značaja za zasebni sektor. Namen tega načrta je bil ponoven zagon gospodarstva in previdna zunanja liberalizacija. Tako se je začelo z izdelavo sosledice večletnih razvojnih planov, ki so veljali za obdobje od leta 1964 do konca frankistične ekonomije leta 1976.

Vodila Prvega razvojnega plana, ki je veljal za obdobje od leta 1964 do 1967, so bili disciplina v državnih podjetjih, restrukturacija industrije, ki naj bi prevzela prvenstvo kmetijstvu v državnem gospodarstvu, rast izvoza in razvoj regij. Cilj plana je sintetiziran v šestih točkah: maksimalna gospodarska rast, pravičnejša porazdelitev prihodkov, prožnost gospodarskega sistema, polna zaposlitev, gospodarsko ravnovesje in postopno vključevanje v svetovno ekonomijo. Pomožni cilj pri doseganju naštetih osrednjih ciljev pa je bili sprememba proizvodnih struktur preko povečevanja proizvodnje, izpopolnitve finančnega sistema in selektivnega in usklajenega povečanja investicij. Predvidevali so, da naj bi ti ukrepi omogočili povprečno rast gospodarstva v sledečih letih po stopnji okoli 6 odstotkov letno in da naj bi BDP na prebivalca konec planskega obdobja, leta 1967, dosegel 468 USD.

V letih od 1968 do 1971 so izpeljali Drugi razvojni plan, katerega namen je bil, med drugim, izboljšati učinkovitost porabe javnega denarja. Najpomembnejši dogodek tega obdobja je bil podpis preferenčnega dogovora z EGS junija 1970, ki je predstavljal prvi korak za bodočo integracijo z Evropo. Ta dogovor je predvideval odstranitev carinskih ovir med Španijo in državami, ki so sestavljale enotni evropski trg, kakor tudi zavezo k povečanju medsebojne trgovinske menjave.

Regijski razvoj je v času prvih dveh razvojnih planov temeljil na konceptu razvojnih osi in je posnemal francoski primer. Bil je kompromis med željo po celoviti reformi vsedrjavne gospodarske strukture in željo po izvedbi regijskih razvojnih načrtov. Sprememb so se tako lotili na dva načina: s t.i. »Osmi industrijskega razvoja« (»Polos de Desarrollo Industrial«) v krajih, kjer je že obstajala določena stopnja industrializacije, in z »Osmi pospeševanja industrijskega razvoja« (»Polos de Promoción Industrial«) v krajih, ki so razpolagali tako z človeškimi kot naravnimi danostmi, vendar z zanemarljivo prisotnostjo industrije. Namen odpiranja novih industrijskih centrov je bil tudi razbremeniti Madrid, saj je nanj pritiskalo zmeraj večje število iskalcev zaposlitve, in spodbujanje investicij v regijskih centrih, ki so se pričeli prazniti. Primer tega je bila ustanovitev »Gran Area de Expansión Industrial en Galicia« oz. »Veleobmočja industrijske širitve v Galiciji« (s tremi razvojnimi osmi: Vigo, La Coruña in Villagarcía de Arosa). Temeljila je na francoski zamisli centra strojne industrije, v katerem bi dosegali primerjalne prednosti in s tem konkurenčnost svojih proizvodov. Žal ta pobuda ni bila uspešna. Osnovni vzrok za ta polom je bil predvsem v slabih prometnih povezavah Galicije z ostalimi deli Španije in s tujino ter pomanjkanje ostale osnovne infrastrukture. Glavna kritika takega načina razvoja je letela na izbor lokacij za investicije, saj ni bila nobena razvojna os postavljena v relativno najmanj razvite dele države. Nova delovna mesta so se še naprej odpirala predvsem na severu, severo-vzhodu in v Madridu.

Med leti 1972 in 1975 se je izvajal Tretji razvojni plan, ki je predvideval veliki napredek zaradi uporabe dodelanih statistično-ekonometričnih tehnik, kakor zaradi uporabe input-output matrik, analiz stroškov in koristi itd. v okviru gospodarstva. Hkrati se je začelo sprejemati določene reforme zakonov, ki urejajo trg delovne sile. Med temi gre za olajševanje odpuščanja delavcev, kakor tudi za možnost sindikalnega organiziranja delavstva. Klub vsem spremembam je Španija potrebovala za polnopraven pristop k enotnemu trgu globlje spremembe v gospodarstvu, predvsem na področju konkurenčnosti.

Leta 1974 so pričeli razvijati Četrty razvojni plan, ki je imel za cilj večji razvoj regij in sektorjev. Plan je bil leta 1976 ukinjen, saj ni mogel v spremenjenih razmerah uspeti noben od predvidenih ukrepov ali reform (La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str. 203).

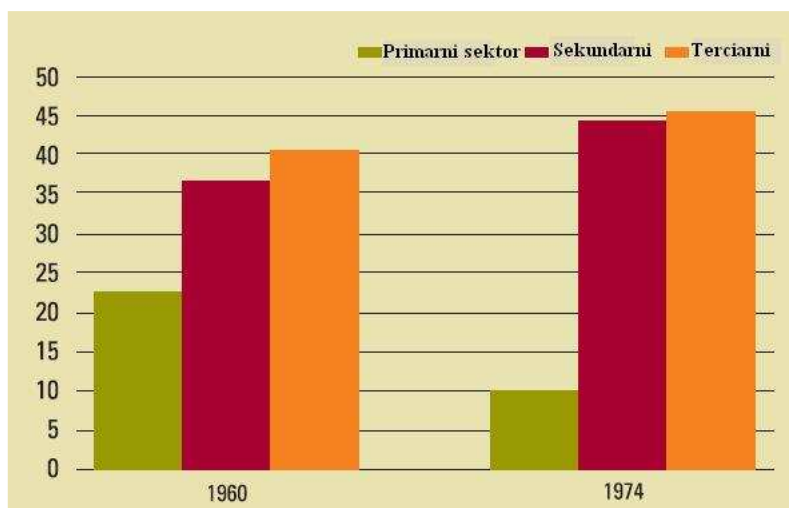
Z vidika ekonomske strukture je bil dosežek razvojnih planov povečanje deleža sekundarnega in terciarnega sektorja na račun kmetijstva, kakor je razvidno iz Slike 4 (str. 19).

Iz regijskega zornega kota so bile te spremembe še dosti večje. Tako sta bili leta 1974 Estremadura in Kastilija-La Mancha še naprej regiji, v katerih je imelo kmetijstvo s 25 odstotki BDP najvišjo relativno težo, vendar je bil ta delež tudi v teh dveh regijah za 20 odstotnih točk nižji kakor v predhodnem obdobju. Če izvzamemo Baleare in Kanarske otoke, kjer je turizem nesorazmerno vplival na delež storitvenega sektorja v regijskem BDP, lahko razvrstimo regije glede na znižanje deleža primarnega sektorja v svojem BDP po padajočem redu tako: Madrid

(67 odstotkov), Baskovske dežele (60 odstotkov), Navarra (59 odstotkov), Comunidad Valenciana (55 odstotkov) in Asturia (51 odstotkov).

Od leta 1959 lahko Španijo opišemo kot liberalno diktaturo, ki ni gojila simpatij do komunističnega bloka. Glavni vzrok za pomoč tujine gre iskati v strateški poziciji Španije za časa hladne vojne. Ker ni izpolnjevala demokratičnih standardov in je bila tudi sicer zaznamovana kot relikv fašizma v Evropi, ni bila sprejemljiva za članico kluba držav, ki so leta 1957 podpisale Rimske pogodbe. Zaradi svojega avtarkičnega gospodarskega sistema, ki je prisegal na dvostranske meddržavne sporazume in trgovinske kvote, Španija ni mogla brez korenitih gospodarskih reform pričakovati, da bi bila sprejeta v organizacije, ki so jih tedaj oblikovala evropska tržna gospodarstva, da bi spodbujala medsebojno prosto trgovinsko menjavo (tu je poleg EGS mišljena še EFTA).

Slika 4: Delež primarnega, sekundarnega in terciarnega sektorja v BDP Španije v letih 1960 in 1974

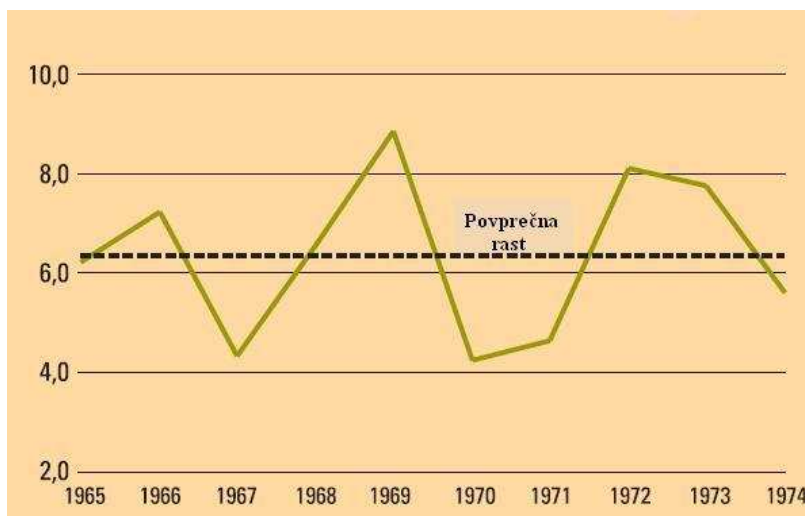
Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.204

Da bi Zahod Španijo vseeno pridobil na svojo stran kot zaveznico v hladni vojni, je bila, predvsem pod pokroviteljstvom ZDA, povabljen v vrsto mednarodnih inštitucij. Omogočena ji je bila včlanitev v Mednarodni denarni sklad (MDS), Svetovno banko in olajšan vstop v Evropsko organizacijo za gospodarsko sodelovanje (OEEC), predhodnico Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD), ki je združevala domala vse nekomunistične razvite države na svetu. Te organizacije so nemudoma začele pomagati Španiji pri opuščanju avtarkičnih praks v gospodarstvu, ki so osamile državo in dušile njeno ekonomijo. Leta 1959 je OEEC pripravila svoje prvo poročilo o španskem gospodarstvu in v njem ugotovila potrebo po stabilizaciji ekonomije. Planerji so sledili priporočilom in tako je proces akumulacije in rasti v Španiji sledil preverjenemu modelu razvoja držav članic OECD: poceni energija, materiali in hrana ob razširjenih možnostih zunanjega financiranja za nakup novih tehnologij in potrošnega materiala na mednarodnem trgu za uravnoteženje mednarodne menjave gospodarstva v rasti in

polno zaposlitvijo razpoložljive delovne sile (velike rezerve v kmečkem prebivalstvu in ženski populaciji) z dodatnim varnostnim ventilom - možnosti izvoza odvečne delovne sile.

Pomoč iz tujine je pri razvoju Španije v tem obdobju igrala pomembno vlogo. Španija je pričela od druge polovice petdesetih let dobivati izdatno pomoč Zahoda. Neposredna pomoč je prišla v obliki 75 milijonov USD, pravic črpanja sredstev pri MDS, 100 milijonov USD kreditov OEEC, 70 milijonov USD trgovinskega kredita pri Chase Manhattan Bank in First National City Bank in 30 milijonov USD pri United States Export-Import Bank. Skupaj je ta pomoč nanese 420 milijonov USD. Močno spodbudo gospodarski rasti so predstavljala sredstva, ki so jih nakazovali emigranti in so po nekaterih ocenah kompenzirala 17,9 odstotka trgovinskega deficita med leti 1962 in 1971. Povečanje v turizmu je bilo ogromno. Konec šestdesetih let je Španija gostila več kakor 20 milijonov turistov letno in prispevek te panoga k BDP-ju je presegal 9 odstotkov. Direktne tuje investicije so nanese impresivnih 7,6 milijarde USD. Več kakor 40 odstotkov teh investicij je prišlo iz ZDA, skoraj 17 odstotkov iz Švice, deleža investicij Zvezne republike Nemčije in Francije sta znašala nekaj več kakor 10 odstotkov. Do leta 1975 je tuji kapital predstavljal že 12,4 odstotka vseh investicij petstotih največjih podjetij v Španiji. Še dodatna milijarda USD je pritekla v Španijo iz tujih virov v obliki različnih posojil (Martin, 1988, str. 41).

Slika 5: Gibanje realne rasti španskega gospodarstva po letih in povprečna stopnja rasti od leta 1965 do 1974

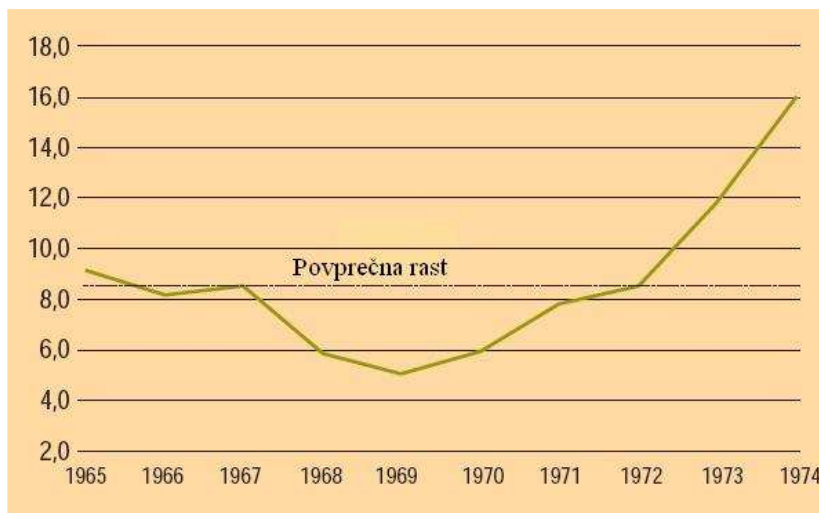
Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.205

Uspeh stabilizacije in razvoja španskega gospodarstva gre pripisati tako ugodnim okoliščinam kakor dobremu vodenju izvajanja sprememb. Gospodarska rast v obdobju, ki ga je zaznamovalo sprejemanje razvojnih planov, je bila opazna in na ravni rasti držav s takrat najmočnejše rastočimi gospodarstvi. Časovno je začetek reform v španskem gospodarstvu sovpadel s časom ekonomske ekspanzije in velikega optimizma v zahodnoevropskih gospodarstvih. Posledica tega je bila pripravljenost teh gospodarstev sprejeti špansko presežno delovno silo, investirati v špansko industrijo in sprejeti povečano špansko proizvodnjo izvoznih proizvodov. Poleg tega je blagostanje v zahodnoevropskih gospodarstvih Španiji omogočilo zmeraj večje dohodke od

turizma. Ne gre pozabiti, da je bila močna rast BDP, ki se je gibala med 4 in 9 odstotkov letno, tudi posledica nizke osnove, iz katere se je razvoj pričel. Značilnost razvoja od sredine šestdesetih let so sicer kratki a zelo močni cikli, kakor je razvidno iz Slike 5.

Na področju zniževanja inflacije niso bili zabeleženi podobni uspehi. Za časa Prvega razvojnega plana se je inflacija razpolovila, a od leta 1969 je stopnja inflacije konstantno naraščala, kakor je razvidno iz Slike 6.

Slika 6: Gibanje inflacije v Španiji po letih in povprečna stopnja inflacije od leta 1965 do 1974

Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.206

Luis Ángel Roja je opozoril na pravi pomen Stabilizacijskega plana iz leta 1959. Slednji ni bil le tehnična operacija, temveč je impliciral priznanje režima, da so se razvojne možnosti za špansko gospodarstvo v okviru shem značilnih za fazo avtarkije iztrošile. Sprejetje tega načrta je odprlo pot fazi, v kateri se je spremenil način proizvodnje in način življenja v Španiji. Rezultat tega pa je bilo pospešeno spreminjanje družbe v letih, ki so sledila. Stabilizacijski plan je pričel spreminjati gospodarstvo od znotraj; iz gospodarstva, ki se je zgledovalo po ustroju italijanskega fašističnega usmerjenega gospodarstva, v gospodarstvo bliže tržnemu gospodarstvu, kakršnega so poznale zahodne demokracije (Estefania, 1998). Rezultati so se po sprejetju razvojnih planov kmalu pokazali: v šestdesetih letih je bila povprečna letna stopnja rasti BDP okoli 7 odstotkov. Po drugi plati pa je državo od zahodnih evropskih demokracij še vedno ločeval avtoritarni sistem, ki ni doživel sprememb.

2.4.1. Dejavniki gospodarske rasti v šestdesetih letih

V sintezi se lahko izpostavita dva ključna dejavnika gospodarske rasti španskega gospodarstva v šestdesetih letih:

- številčnost prebivalstva in
- rastoča razpoložljivost kapitala

Kakor se je zgodilo že v drugih državah, je prišlo tudi v Španiji do fenomena praznjenja podeželja – iz vasi se ljudje selijo v mesta. Iz agrarne ekonomije se preide v ekonomijo, kjer prevladujeta industrijska proizvodnja in storitveni sektor. Ob procesu deagrarizacije (močen upad aktivnega kmečkega prebivalstva) poteka proces deruralizacije, opuščanja ruralnega življenjskega sloga, kar skupaj privede do urbanizacije. Nadaljnje spremembe, ki se tičejo prebivalstva, so nova vloga žensk, te pričnejo biti del aktivnega prebivalstva, in začetek emigracije delavcev v države zahodne Evrope (npr. v Nemčijo, ki je v polni ekspanziji in ima pomanjkanje delovne sile). Špansko gospodarstvo v 60-ih letih ni bilo zmožno zaposliti vseh državljanov, kar je prisililo del ljudi v ekonomsko emigracijo.

Od leta 1959 prične špansko gospodarstvo delovati po podobnih načelih kakor tujina: prične se liberalizirati tako notranje kot zunanjetrgovinsko poslovanje. V Španijo začne pritekati kapital mednarodnih organizacij, kakršna je Mednarodni denarni sklad (MDS v nadaljevanju), in drugi tuji krediti, ki omogočijo financiranje procesa gospodarske rasti šestdesetih let. Trije viri tujega denarja, iz katerih je Španija črpala sredstva za svoj ekonomski razvoj, so bili:

- prihodki od turizma,
- nakazila ekonomskih izseljencev in
- dolgoročne tuje investicije.

Šestdeseta leta so bila obdobje, ko so zahodna gospodarstva bila v polni ekspanziji. V tem času je močno narasla kupna moč srednjega razreda v zahodni Evropi, kar je na Španijo vplivalo v obliki povečanih prihodkov od turizma. Do takrat je bil turizem domena številčno omejenega zgornjega razreda. V šestdesetih letih pa se začne masovni turizem, katerega značilnost je iskanje sonca in plaže, kar ima Španija v izobilju. Z razvojem turizma se je pospešil tudi razvoj komunikacijske in transportne infrastrukture. Zaradi gospodarske liberalizacije in globalne ekonomske rasti je takrat tudi španski trg prešel v fazo ekspanzije. Prenovljena španska zakonodaja je močno olajševala pritok tujega kapitala. V družbi, kakršna se je oblikovala v Španiji v šestdesetih letih, ni bilo prostora za socialne konflikte: plače so bile mnogo nižje od zahodnoevropskega povprečja, kar je še bolj spodbujalo tuje investicije.

Ti trije viri prihodkov tujega denarja omilijo deficit v menjavi s tujino. V 60-ih Španija uvaža predvsem strojno opremo in surovine, poveča se izvoz (izvažajo industrijske proizvode), ki pa ne dohiteva uvoza. Nastali deficit v trgovinski menjavi se povečuje, a plačilna bilanca je uravnana zahvaljujoč presežku pri storitvah zaradi prihodkov iz turizma in presežka na kapitalskem in finančnem računu zaradi transferov, ki jih iz tujine pošiljajo ekonomski emigranti, ter zaradi pritoka tujih investicij.

2.4.2. Sprememba gospodarske strukture

Zahvaljujoč obilju poceni delovne sile in rastoči razpoložljivosti kapitala, se je močno povečal BDP, tako da desetletje šestdesetih opisujejo kot desetletje zlatih let rasti, gospodarski čudež in

z drugimi zvenečimi besedami. Rečemo lahko, da je za celotno desetletje, ki se je podaljšalo še v prvo polovico naslednjega, značilna močna rast BDP na prebivalca in sprememba gospodarske strukture iz prevladujoče agrarne v moderno strukturo s prevladujočim industrijskim in storitvenim sektorjem.

2.4.3. Dejavniki nestabilnosti

V svojih predavanjih Enrique Fuentes Quintana opozarja na »hipoteke« oziroma negativne plati španske gospodarske ekspanzije tega obdobja:

- petnajstletni kronični deficit v trgovinski bilanci. Precejšen del rasti industrije je bil mogoč zaradi uvoza surovin in energentov, ki jih Španija ni imela oziroma jih ni imela dovolj, in uvoza tehnologij in proizvodne opreme, ne da bi razvijala lastno raziskovanje in razvoj. S tem je bila sicer omogočena nadaljnja rast, a se je povečala tudi odvisnost od tujine. Tak pristop bi bil povsem legitimen v prvih letih razvoja, slediti pa bi morala faza razvijanja lastnega znanja, do česar do konca frankizma ni prišlo. Uvoz je bil predimenzioniran glede na realne potrebe.
- rast je temeljila na energetske visoko potrošnih sektorjih. Osrednji vir energije, potrebne za proizvodnjo in rast, je bila nafta. Španija nima pomembnejših nahajališč nafte, tako je bila povsem odvisna od uvoza najpomembnejšega energenta. Posledice nediverzificiranosti svoje energetske politike je Španija občutila od sredine 70-ih let, ko nastopita prvi in drugi naftni šok.
- neprilagojena oblika industrializacije glede na obdarjenost s proizvodnimi dejavniki. Španci so se pri postavljanju svoje industrijske mreže zgledovali po velikih zahodnoevropskih tržnih gospodarstvih (Nemčiji, Veliki Britaniji ...). Še najbolj točno bi bilo zapisati, da so želeli posnemati francoski proizvodni aparat, pri tem pa niso upoštevali posebnosti lastnega položaja. Francoski proizvodni aparat se je že razvil v kapitalsko intenzivnega in za Španijo, bogato z delom in ne s kapitalom, bi bilo neustrezno preslikati tak sistem brez prilagoditve lastnim razmeram. Kljub temu pomisleku ji je, zahvaljujoč zgodovinski konjunkturi v evropskem gospodarstvu in liberalizaciji španskega gospodarstva, uspelo privabiti v državo veliko kapitala, ki je navkljub napačnim predpostavkam razvojnega modela uspel ojačati in modernizirati ekonomijo iberske države. Sčasoma je Španija začela slediti ostalim zahodnim gospodarstvom in je upadla potreba po delu v industriji po principu, da s povečevanjem kapitalске intenzivnosti upada potreba po dejavniku delo v proizvodnji. Država je takrat doživljala demografsko eksplozijo, ki je bila deloma posledica Francove družinske politike, ki je spodbujala družine k odločanju za veliko število otrok. Hkrati je že dozorevala generacija baby booma. Posledica dejstva, da se je Španija odločila za model industrije s kapitalsko intenzivno proizvodnjo, je bila, da gospodarstvo ni moglo zagotoviti zaposlitve vsem delavcem. Srž te kritike je, da je bil tip industrializacije, ki je bil sprejet, usmerjen samo v hitro gospodarsko rast in preveč nedomišljen. Uveden je bil predvsem zato, da bi dal legitimnost režimu a brez premisleka, kaj lahko taka odločitev dolgoročno prinese.

Nadaljnje kritike tega obdobja so:

- zaradi poceni kreditov so se podjetja zadolževala s preveliko lahkoto,
- na novo liberalizirana zakonodaja po eni strani ni dovoljevala sindikalne organiziranosti in s tem prilagajanje spremenjenim razmeram, po drugi pa so bili zaposleni tako zaščiteni, da jih ni bilo moč odpustiti. S tem je oblast želela preprečiti možno politično organiziranje delavstva, hkrati pa zagotoviti varnost in pravičnost za zaposlene. Na ravni podjetij je to pomenilo, da se podjetja v primeru krize niso mogla hitro in učinkovito odzvati na spremenjene razmere.
- neenaka razdelitev sadov rasti; čeprav so se plače povišale, je bil delež dobička, ki so si ga v tem sistemu lahko pridobili lastniki kapitala neproporcionalno velik. Podjetniki so se bolj okoristili kakor delavci, za katere pa so bile razmere še vedno mnogo boljše kakor za časa avtarkije. Porazdelitev učinkov dobe rasti je bila neenakomerna tudi gledano z regionalnega vidika, saj so bile rasti v tem času najbolj deležne že prej industrijsko razvite regije. Gospodarski sistem je s tega vidika neuravnotežen, saj se je investiralo v dinamične gospodarske bazene Baskije, katalonske regije (Barcelono in Valencio) in Madrida.
- neuravnoteženosti po sektorjih; v kmetijstvu se ni izkoristilo splošnega razvoja in rasti. Nastale so razmere, v katerih je morala Španija uvažati hrano, kar je pripomoglo k še slabši trgovinski bilanci. Proizvajalo se je predvsem stročnice in žito, čeprav so se prehrabene navade z višanjem dohodkov spremenile. Tako se je povečalo povpraševanje predvsem po mesu in sadju, ki so ju v prejšnji etapi gospodarske zgodovine Španci izvažali, sedaj pa so postali uvozniki teh dobrin. Vzrok za zaostanek v razvoju agrarnega sektorja najdemo v tem, da se mu ni uspelo prilagoditi spremembam, do katerih je prišlo zaradi povečane kupne moči prebivalstva.

V sekundarnem sektorju nastaja neravnotežje zaradi težnje, da bi proizvajali samo končne izdelke in surovine, ki so bile v predhodnih obdobjih glavno izvozno blago, zanemarjali pa so proizvodnjo polizdelkov. Polizdelke so uvažali, kar je poslabševalo trgovinsko bilanco, hkrati pa je to pomenilo še dodatno odvisnost španske industrije od tujine.

Glede storitvenega sektorja gre izpostaviti predvsem nizko raven javnih storitev, ki niso bile deležne razvoja in rasti, kakršno so v začetku 60-ih let zabeležili v gospodarstvu kot celoti.

Navkljub gospodarski rasti, ki naj bi bila, kakor navaja Fuentes Quintana, takrat druga najmočnejša na svetu, so ostale javne storitve, zdravstvo, izobraževanje in pokojnine na mnogo nižji ravni, kakor bi lahko bile. Razmere so se v primerjavi z obdobjem avtarkije izboljšale, a niso šle v korak z rastjo življenjske ravni. Razliko v načinu urejenosti razmer na tem področju, če se primerja v primerjavi z razmerami v zahodnih demokracijah, gre pripisati dejstvu, da je

bila Španija tačas diktatura privilegiranih razredov, ki niso potrebovali državno urejenega sistema javnih storitev.

Za področje znanosti in tehnologije ter raziskav in razvoja ni opredeljena nobena politika in trdimo lahko, da ta sektor v Španiji do konca frankizma ni obstajal. Tehnologija se je uvažala iz tujine.

V fazi avtarkije je bila za Španijo značilna zaprtost in težnja k samozadostnosti. Kakor je prikazano v tem poglavju, so se z liberalizacijo in odpiranjem gospodarstva razmere tako spremenile, da je postalo špansko gospodarstvo na več področjih skoraj popolnoma odvisno od tujine.

3. TRANZICIJA

Francisco Franco je bil hkrati predsednik države in predsednik vlade od oktobra 1938 do junija 1973. V tem času je oblikoval in vodil dvanajst vlad. Leta 1973 se je odrekel mestu predsednika vlade in ga prepustil generalu Luisu Carreri Blancu, ki pa je še istega leta umrl v atentatu organizacije ETA. Nasledil ga je zadnji frankistični predsednik vlade Carlos Arias Navarro. Leta 1974 in 1975 se je hkrati z agonijo diktatorja poglobljala tudi agonija režima. To obdobje je uvod v tranzicijo v političnem, gospodarskem in socialno-kulturnem življenju Španije.

3.1. Politični prelom

Francova smrt leta 1975 je omogočila razvoj ustavne monarhije in parlamentarne demokracije. Franco je pripravil načrt za restavracijo Burbonske dinastije s postavitvijo Juana Carlosa na španski prestol po svoji smrti. To so Francovi politični nasledniki leta 1976 tudi izpeljali. Sočasno se je španska levičarska politična in intelektualna elita vrnila iz izgnanstva, ki je trajalo od leta 1939, da bi zagotovila začetek delovanja parlamentarne demokracije. Kralj je bil ključna oseba za nekrvav in hiter prehod iz diktature v parlamentarno demokracijo s tržnim gospodarstvom in za vključitev v EGS, NATO in Svet Evrope (Neal, 2003, str. 762). Najprej je izbral ključne ljudi za izvedbo prehoda v nov sistem. Potem ko je Arias Navarro odstopil, je kralj postavil za predsednika vlade mladega pravnika in člana Francove stranke, Adolfa Suarezja, ki je želel »spremeniti sistem od znotraj«.

Suarez kot glavna gonilna sila in ostali kraljevi možje so jamčili, da se je nadaljnji politični razvoj usmeril v zagotavljanje legalnosti in človekovih pravic ter tako poskrbeli za uresničitev zadnjega pogoja za polno vključitev v evropske integracije. Ključni koraki politične reforme so bili:

- legalizacija strank in sindikatov ter splošna politična pomilostitev,

- dogovor s politično emigracijo o izogibanju oboroženih poizkusov prevzema oblasti,
- prve demokratične volitve po letu 1936, ko zmaga julija 1977 Suarezova koalicija desno sredinskih strank (Union de Centro Democratico (UCD)), ki ji po rezultatih sledijo socialisti, komunisti ter regionalne stranke oziroma katalonski in baskovski nacionalisti,
- sprejem nove ustave 31.10.1978 in potrditev le-te na referendumu 6.12.1978; ustava temelji na načelih svobode, enakosti in političnega pluralizma,
- regionalizacija in zagotovitev avtonomije Kataloniji (1977), Baskiji (1977) in vsem ostalim pokrajinam do leta 1983,
- ponovne volitve po sprejemu ustave 1.3.1979 in ponovna Suarezova zmaga ,
- začetek pogajanj za vstop v evropske in atlantske integracije (enotni trg leta 1985, NATO leta 1982, Svet Evrope).

Kakor je izpostavila L.D. Edles, bi bila uspešna in mirna tranzicija nemogoča brez hegemonične kulture sprave in osrednjih simbolov, ki jih je kulturna in politična elita s kraljem na čelu ponudila Špancem kot točke, okoli katerih so se zbrali in se z njimi identificirali. Štirje simboli oziroma gesla, teme tranzicije so bili »nov začetek«, »državljanska vojna«, »narodna sprava/sožitje« in »demokracija«. Ista avtorica analizirala tranzicijo z orodji antropologije. Na tranzicijo gleda kakor na obred prehoda, ki je sestavljen iz treh faz: ločitev, mejnost (liminalna faza), ponovna združitev (regeneracija). Pri tem so volitve leta 1977 osrednji dogodek faze ločitve, Dogovor iz Moncloe predstavlja višek liminalne faze, medtem ko osnutek nove ustave iz leta 1978 omogoči ponovno združitev.

Če so si različni avtorji enotni, da velja Francova smrt za začetno točko tranzicije, se glede dogodka, ki označuje njen konec, krešejo mnenja. Nekateri predlagajo leto 1978, saj je bila takrat sprejeta nova ustava in preklicana frankistična zakonodaja. Drugi predlagajo predčasne volitve leta 1982, ki so sledile nestabilnostim v vladi UCD-ja. Nestabilnost je dosegla višek v poizkusu državnega udara 23.2.1981, v katerem je ponovno odigral odločilno vlogo kralj. Preko televizije je nagovoril narod, nato odkorakal v parlament, kjer so pučisti zadrževali ugrabljene predstavnike ljudstva, in prepričal pučiste k vdaji. Na sledečih volitvah so zmagali socialisti. Stranka, ki je bila med poraženci državljanske vojne 1936-1939, je na volitvah zasedla 202 sedeža od 350 sedežev v parlamentu in s tem se je končalo obdobje nestabilnosti, ki ga je povzročala heterogenost tokov v UDC. Le-ta je bila izbrisana s političnega zemljevida - na volitvah je izgubila 156 sedežev in ostalo ji je le 12 predstavnikov. V obdobju socialistov so razrešili ali omilili večino izzivov tranzicije: socialne konflikte, terorizem, dokončno konsolidirali politične reforme, nacionalizme in stanje gospodarstva. Zadnji termin, ki ga lahko označimo za konec obdobja tranzicije, je vključitev Španije v Evropsko skupnost 1.1. 1986.

3.2. Ekonomija v tranziciji 1973-1985; naftni in tranzicijski šok

3.2.1. Značilnosti in vzroki krize

Krizo v sedemdesetih letih se lahko označi s tremi pridevniki; bila je globoka, dolgotrajna in globalna. Za globoko jo lahko imenujemo, ker je imela močan vpliv na vse glavne gospodarske kazalce (porabo, dohodke, investicije, plačilne bilance in zaposlenost). Začela se je 22. decembra 1973, ko se je več glavnih arabskih proizvajalk nafte članic Organizacije držav izvoznic nafte (OPEC) odločilo za embargo na izvoz nafte kot odgovor na podporo zahodnih sil Izraelu v Jomkipurski vojni, in je z manjšimi šoki, ki so sledili, trajala vse do leta 1985. Cena nafte, ki je bila v času gospodarske ekspanzije zmerna, je doživela večkratno povišanje, mednarodni denarni sistem je padel iz ravnovesja in prišlo je do splošnega povišanja obrestnih mer. V moderni ekonomski zgodovini ni bila nobena kriza tako dolgotrajna, niti tista, ki se je pričela na črni četrtek leta 1929 s sesutjem tečajnic na Wall Streetu. Kriza je z različno močjo prizadela vsa svetovna gospodarstva. Špansko gospodarstvo je bilo med tistimi, ki so jo najbolj občutili. Ker je bila stopnja odprtosti španskega gospodarstva nižja kakor stopnja odprtosti gospodarstev bogatejših držav, se je kriza v Španiji pokazala v vsej svoji razsežnosti šele leto pozneje (1975). Kriza v Španiji je kazala drugačne značilnosti kakor v sosednjih deželah zaradi posebnosti španskega gospodarstva, ki še ni bilo na isti razvojni stopnji kakor tista v zahodnih demokracijah.

Naftni šok in politična negotovost tranzicije od konca leta 1973 do leta 1981 sta opustošila industrijsko osnovo, ki je bila ustvarjena v času razcveta v prejšnjih desetletjih. Ključne dejavnosti – železarstvo, jeklarstvo, ladjedelništvo in cementna industrija – so bile vse energetske intenzivne, tako da jih je naftna kriza izdatno prizadela (Garcia Delgado, 2004, str.36). Iberska država je bila pretirano odvisna od tujine, saj je 70 odstotkov svojih energetskih potreb pokrivala iz uvoza, večinoma v obliki bližnjevzhodne nafte. Poleg tega se je takrat v državi pričel politični prehod iz avtokratične ureditve v demokracijo. Zaradi ubadanja politike predvsem z družbenimi spremembami in mnenja, da gre le za prehodno ekonomsko krizo, je bilo vprašanje reševanja stanja v gospodarstvu zanemarjeno, kar je povzročilo še dodatno poslabšanje le-tega. Šele z nekajletnim zamikom so bili sprejeti ukrepi, ki so bili nujni za prestrukturiranje proizvodne strukture, bile so sprejete politike, ki bi spodbujale substitucijo energetske potrošnih izdelkov in proizvodnje, ter sprejeti ukrepi za energetske varčevanje. Konkurenčnost španskih izdelkov je padla v prvi vrsti zaradi njihove večje energetske potratnosti v primerjavi z izdelki ostalih zahodnih gospodarstev.

Osnovni vzroki krize so bili:

- gospodarski model, ki je bil razvit po koncu druge svetovne vojne, v začetku sedemdesetih let ni bil več aktualen zaradi tehnološkega napredka in zaradi zastarelosti proizvodne strukture,
- spremembe glede mednarodne delitve dela,
- pojav novih industrializiranih držav.

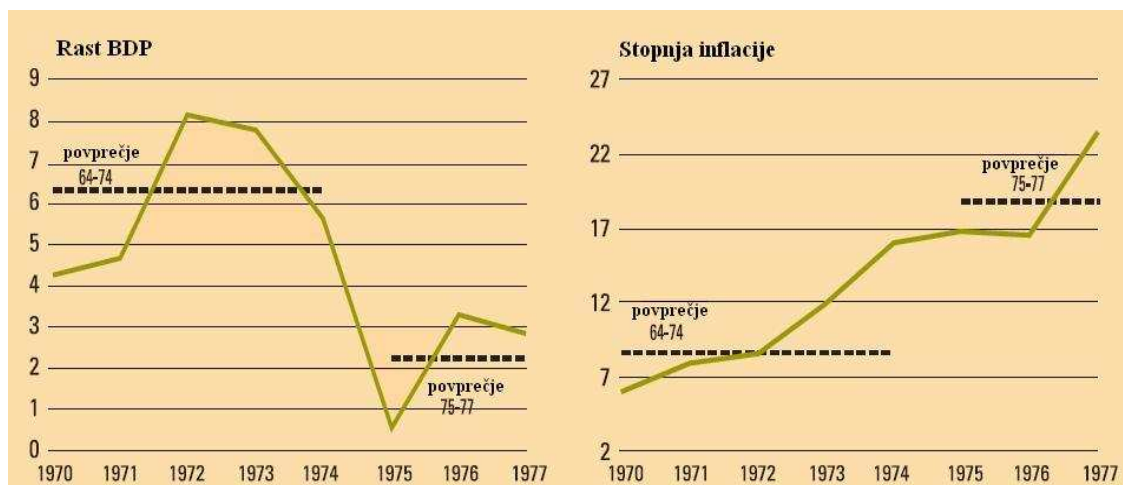
3.2.2. Vpliv na špansko gospodarstvo

Leta 1977 postane gospodarsko stanje nevzdržno. Dejavniki, ki so povzročili krizo:

1 - Inflacija povzročena s strani povpraševanja

V razvitih gospodarstvih se v sedemdesetih letih pojavi problem inflacije, ki je bila povzročena s strani povpraševanja. Zaradi gospodarske ekspanzije v predhodnem obdobju je bila v obtoku povečana količina denarja. Posledično se je povečalo povpraševanje oziroma potrošnja, ki je spodbudila povečanje investicij in cen. V Španiji so se v tem procesu cene nesorazmerno povišale, kar se je izrazilo kot s strani povpraševanja povzročena inflacija. Ta je bila v obravnavanem obdobju na ravni približno 18 odstotkov letno, v času najgloblje krize pa je dosegla 30 odstotkov. Povprečna inflacija v državah OECD je v istem obdobju znašala 10 odstotkov. V Sliki 7 je prikazana gospodarska rast in rast inflacije v Španiji med leti 1970 in 1977. Kakor je razvidno, se je povprečna rast BDP med leti 1975 in 1977 znižala za več kot 4 odstotne točke v primerjavi z ocenjeno povprečno rastjo BDP za predhodno desetletje. Povprečna stopnja inflacije je za isti primerjani obdobji narasla za več kot 10 odstotnih točk.

Slika 7: Gospodarska rast in raven inflacije v Španiji za obdobje 1970-1977 z vrisano povprečno stopnjo rasti in povprečno stopnjo inflacije za obdobji 1970 do 1974 in 1975 do 1977

Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.208

2 - Poslabšanje realnih razmerij v menjavi

Vse do 70-ih let so bila realna razmerja v menjavi v korist razvitih držav. Proizvodi, ki so jih te prodajale (industrijski izdelki), so imeli večjo kupno moč kakor proizvodi nerazvitih držav (kmetijski pridelki in nepredelane surovine). Toda v prvi polovici 70-ih so se razmere spremenile; cene surovin (nafta) in kmetijskih pridelkov so se povzpele in realna kupna moč v

državah lastnicah teh dejavnikov ravno tako. Posledično je špansko gospodarstvo, ki je bilo pretirano odvisno tako od uvoza energentov (špansko potrebo po energentih se je pokrivalo v 66% z energijo iz uvoza) kakor od določenih vrst prehrane, realno občutilo podražitve (cena nafte se je v dvanajstih mesecih zvišala iz 1,63 USD na 14 USD za sodček).

3 - Povečanje izdatkov

Povečal se je primanjkljaj v trgovinski bilanci, hkrati so se zmanjšali prihodki iz postavk, ki so izravnale plačilno bilanco (turizem, nakazila ekonomskih emigrantov ...). Poleg splošnega povišanja cen surovin so se v Španiji po spremembi političnega režima povišale tudi plače zaposlenim in izdatki za socialno varnost. Z uvajanjem demokracije, sistema svoboščin, se je na tak način želelo spremeniti razmerje v družbeni delitvi bogastva, ki je bilo v šestdesetih letih zaznavano kot nepravilno. Odločili so se povečati izdatke za pokojnine, za javno zdravstvo in pozneje še za izobraževanje. Hkrati so se torej povečali tako realni notranji stroški kakor stroški uvoza.

4 - Podražitev izvoza

Podražitev izvoza je bila edina možna posledica zgoraj naštetih sprememb v stroških. Višja cena izvoznih artiklov je pomenila zmanjšanje izvoza, primerjalno nižja cena tujih izdelkov pa je pomenila povečanje uvoza in poslabšanje trgovinske bilance. Izvoz je pokrival le 45% uvoza, deželi je primanjkovalo sredstev za ohranjanje nemotene menjave s tujino in dnevno je izgubljala tudi po 100 mio USD svojih mednarodnih rezerv. Med letoma 1973 in 1977 doseže zunanji dolg 14 milijard USD, kar predstavlja znesek, ki je trikrat večji od rezerv centralne banke (Banco de Espana) v zlatu in devizah.

5 - Nižji dobički v podjetjih

S povečanimi stroški in nižjo prodajo so imela podjetja v Španiji v tem času tudi nižje prihodke in dobičke. Zmanjšalo se je povpraševanje, rast prihodkov je doživela nenadno ustavitev, zmanjšali sta se poraba in investicije; prebivalci trošijo manj in se bojijo za zaposlitev. Ne zasebniki niti državna podjetja ne investirajo. Obrestne mere so nizke in v velikem številu podjetij se odločijo in zadolžijo se pri bankah ter tako poskušajo prebroditi krizo. Nekatera podjetja propadejo.

Ker pa je bil to ravno čas, ko so začeli postajati del aktivne populacije pripadniki baby boom generacije, je zmanjšanje števila delovnih mest povzročilo, da se je stopnja brezposelnosti zavihtela nad 11 odstotkov, višino, ki je španska država dotlej še nikoli ni dosegla. Število brezposelnih se dvigne na 900.000 (le 300.000 jih prejema nadomestilo za brezposelnost). To število je bilo v naslednjem desetletju in pol v stalnem porastu, tako da je bilo v začetku devetdesetih let brez dela že dva milijona Špancev. Poveča se število razvitih industrijskih držav in z njimi konkurenca.

6 - Dvig obrestnih mer v začetku osemdesetih

Do začetka krize so bile obrestne mere take, da so favorizirale kreditojemalce, saj so bile realne obrestne mere negativne. Ko so se varčevalci oziroma kreditodajalci tega na prehodu v osemdeseta leta zavedli, se konča »monetarna naivnost varčevalcev« ([URL: <http://www.vespito.net/historia/franco/estft.html>]). Ob uvidu izgube je reakcija splošna rast realnih obrestnih mer. S poglobljanjem krize se je povečalo povpraševanje po denarju, ki je postal redka dobrina, in cena (obrestna mera) se mu je zvišala. Zvišane obrestne mere pa prizadenejo podjetja, ki so poskušala najti rešitev iz krize v najemu kreditov. Mnoga so bila vsled teh sprememb prisiljena prenehati s poslovanjem.

7 - Zmanjšanje davčnih prilivov

Primanjkljaj v javnih financah se je zaradi zmanjšanih davčnih prilivov povečal. Prilivi od obdavčitve plač so nižji zaradi povečane nezaposlenosti, zmanjšalo se je število podjetij in tista, ki poslujejo, imajo zmanjšane prihodke in dobičke, od katerih so plačevala davke. Z zmanjšanjem prilivov so se obenem povečali izdatki zaradi podpore brezposelnim, ki so bili zmeraj številnejši, pokojnin, subvencij podjetjem in splošne usmeritve v izgradnjo države blaginje. Zmanjša se zasebna potrošnja zaradi znižanih dohodkov, in posledično tudi proizvodnja ter investicije. Del ekonomskih subjektov preneha z uradnim delovanjem, da bi se izognilo plačevanju davkov, in poveča se delež sive ekonomije.

Končne posledice za špansko gospodarstvo so bile groba prekinitve pozitivnih gospodarskih trendov, inflacija, povečan javni dolg in deficit v menjavi s tujino, zmanjšanje ekonomske aktivnosti v državi in zmanjšanje investicij. V več panogah je potrebna restrukturacija.

3.2.3. Ukrepi sprejeti za odpravo krize

Čas krize lahko razdelimo, glede sprejemanja gospodarskih ukrepov, na tri obdobja:

1. 1974 – 1977: Obdobje, ko niso bili sprejeti nobeni ukrepi v prid gospodarstvu.
2. 1977 – 1982: Obdobje, ko so se odgovorni spoprijeli z izzivi. Omeniti gre začasen zastoj v obdobju 1977 – 1978 zaradi politične šibkosti vladajoče desno sredinske Union de centro democratico (UCD).
3. 1982 – 1985: Močna socialistična vlada. Učinki ukrepov se pričnejo kmalu čutiti.

Med političnimi strankami je vladala zaskrbljenost nad splošnim neravnovesjem gospodarskih kazalcev, ki so že nevzdržno pritiskali na stabilnost pezete. Ta dejstva so zahtevala korenito in odločno ukrepanje za spremembo smeri razvoja dogodkov. Vlada se je odločila poiskati rešitve, ki bi bile sprejemljive večini, in bi tako dosegla soglasje vseh vpletenih. Od začetka krize je bilo sprejetih osem paketov ukrepov, ki pa so bili neuspešni. Po volitvah 15.6.1977 je bila

Enriqueu Fuentesu Quintani dodeljena naloga, da naredi osnutek akcijskega plana za rešitev krize. V raznih intervjujih je rad citiral republikanskega politika iz leta 1932: »Če demokrati ne končajo gospodarske krize v Španiji, bo gospodarska kriza pokončala demokracijo.« Da bi ukrotila inflacijo, se vlada avgusta 1977 sestane s sindikati, da bi jih prepričala o nujnosti nadzora nad rastjo plač. Konec oktobra so vse stranke in sindikati podpisali Fuentesov program, kar postane znano pod imenom Dogovor iz Moncloe oz. Los pactos de Moncloa. Predstavniki skrajne desnice se odločijo, da ne bodo podpisali tistih točk, ki se tičejo sprememb v pravnem in političnem sistemu (pravice do združevanja, reforme kazenske zakonodaje, reorganizacija policije). Dokončni sporazum, ki ga je parlament potrdil, je sestavljen iz nujnih socialno-ekonomskih ukrepov in srednjeročnih reform. Ti so bili usmerjeni proti inflaciji in neravnovesju v plačilni bilanci ter v podporo ustvarjanju zdravih temeljev za dolgoročno rast. Z njimi so se porazdelili stroški krize tudi na srednji in nižji sloj.

Ukrepi usmerjeni v kratkoročno stabilizacijo so bili:

- restriktivna monetarna politika, ki naj zaustavi rast količine denarja v obtoku,
- proračunska politika usmerjena v zmanjšanje javnega dolga,
- devalvacija in fiksiranje menjalnega tečaja pezete, ki naj učinkujeta na zmanjšanje zunanjega dolga in
- zviševanje plač v skladu s predvideno bodočo in ne preteklo inflacijo z določilom, da se plače v povprečju dvignejo za največ 22% v letu 1978 glede na prejšnje leto: od delavcev se torej zahteva enoletno zategovanje pasu,
- v boju proti brezposelnosti so bili uvedeni popravki v zakonodaji; ti omogočajo začasno zaposlovanje predvsem mladih, ki iščejo prvo zaposlitev.

Predvidene srednjeročne reforme:

- finančna in davčna reforma, ki povečuje učinkovitost pobiranja davkov (v obravnavanem obdobju je nedisciplin pri plačevanju davkov zelo visoka. Do devetdesetih let se je stanje popolnoma spremenilo, saj je Španija ena izmed držav, kjer se je najtežje izogniti plačevanju davkov),
- učinkovit nadzor nad sistemom bank in hranilnic (predvsem nad likvidnostjo oz. solventnostjo le-teh),
- ukrepi za večjo fleksibilnost na trgu dela: za časa Franca je bilo odpuščanje praktično nemogoče.

Špansko gospodarstvo se je odločilo v obdobju po sprejetju ustavi spopasti z naslednjimi izzivi:

- izboljšati strukturo gospodarstva; zmanjšati relativno težo primarnega sektorja in sprejeti potrebne reforme za povečanje konkurenčnosti domačih industrijskih proizvodov,

- izboljšanje porazdelitve dohodka med regijami: razlika med razpoložljivim dohodkom Madrida in Estremadure (indeks Španija = 100) je bila več kot 80 indeksnih točk (indeks 142 za prvo in 61 za slednjo),
- izboljšanje infrastrukture, ki so bile zastarele in niso omogočale enakomernega razvoja regij,
- občutno povečati javno porabo; povečati izdatke za socialno zaščito, še posebej za primer brezposelnosti,
- oblikovati sodoben davčni sistem, ki bo omogočal povečati investicije v infrastrukturo in javno porabo,
- ustvariti učinkovit javni sektor, ki se bo sposoben spopasti z vsemi naštetimi izzivi.

Vse naštetito je imelo za končni cilj zmanjšati velike razlike v življenjski ravni Špancev.

Učinki Monclojskega sporazuma so bili v določenih pogledih boljši kakor v drugih: inflacija je konec leta 1977 znašala 26,4% napram predvidenim 80% in 16% leta 1978, devizne rezerve so se podvojile, uspešnost podjetij se je izboljšala in začela so poslovati z dobičkom. Indeks BDP na prebivalca po pariteti kupne moči Španije v primerjavi s povprečjem članic enotnega trga je znašal 1978. leta 70.

Ponovna rast industrije se je začela šele, ko se je, po neuspelem državnem udaru in poznejši izvolitvi socialistične vlade pod vodstvom Felipa Gonzaleza, ko se je leta 1982 politična situacija v deželi stabilizirala. Nova vlada je podedovala težek gospodarski položaj: po podatkih Eurostata je inflacija tega leta dosegla 14,4 odstotka (povprečje EGS je bilo takrat 10 odstotkov), zunanji dolg države je znašal 4 milijarde USD, trošenje javnih sredstev je ušlo izpod nadzora in raven rezerv v tuji valuti je bila nevarno nizka. Vendar je Gonzalezova vlada pri spoprijemanju s težavami imela bistveno prednost pred dotedanjsimi postfrankističnimi vladami: trdno večino v obeh domovih parlamenta. To ji je omogočilo sprejeti stroge, nepopularne ukrepe, ki jih predhodne vlade niso mogle vzeti v obzir. Socialistična vlada se je odločila sprejeti pragmatično, v stroki uveljavljeno monetarno in fiskalno politiko ob uvedbi odločnih varčevalnih ukrepov. Leta 1983 so predstavili usklajen in na dolgi rok usmerjen program za rešitev gospodarskih težav, ki so pestile državo. Ta je vseboval načrt za prenovo strukture gospodarstva, kot na primer zapiranje velikih nedobičkonosnih družb v državni lasti. Vlada je pričela z izvedbo programa za prenovo industrije, izboljšala je s problemi prežet sistem socialne varnosti in uvedla politiko varčevanja z energijo. Fleksibilnost trga delovne sile se je povečala, uvedene so bile spodbude za zasebne investicije ([URL: <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/estoc.html>]).

Učinka ukrepov pri proračunskem primanjkljaju ni bilo zaznati, saj se je ta od leta 1982 do 1996 ves čas gibal med 3,3 in 6,6 odstotka BDP in so ga ukrotili šele konec devetdesetih let. De la Dehesa Romero nadalje navaja podatek, da so plače v petih letih od leta 1982 realno narasle za manj kot 2 odstotni točki, v istem času je produktivnost narasla za 12,5 odstotnih točk, plačilna bilanca je bila do vstopa v EGS sanirana in inflacija se je na letni ravni leta 1985 skoraj

prepolovila (8,1 odstotka). Naporji za posodobitev gospodarstva in povečanje gospodarske dejavnosti so imeli večji učinek še zaradi vrste eksogenih dejavnikov: cene nafte so nepretrgoma padale, turistični obisk je rasel, menjalni tečaj USD je bil ugoden za špansko gospodarstvo. V tem času je prišlo do velikih investicij iz tujine. Kot posledico teh dejavnikov je špansko gospodarstvo lahko izkusilo hitro rast, ne da bi ob temu trpela plačilna bilanca, čeprav se je država v tem času pospešeno odpirala tuji konkurenci, da bi izpolnila zahteve Evropske skupnosti.

Tudi samo sprejetje ustave lahko štejemo kot ukrep za odpravo gospodarskih težav. Po svoji naravi tega sicer ne moremo šteti za gospodarski ukrep, vendar pa je bila demokratizacija španske družbe postavljena kot nujen pogoj za vključitev v enotni evropski trg in ostale evropske integracije. Spremembe nove ustave, ki jo je legitimiral referendum, lahko štejemo za eno nujnih dejanj, ki so utrjevala demokracijo in so začela usklajevati špansko družbo z evropskimi standardi. Sprejetje ustave in njeno upoštevanje je pozneje omogočilo, da se nacionalno gospodarstvo dokončno odprlo in da je Španija dosegla enega osnovnih ciljev tranzicije - priključitev evropskemu enotnemu trgu.

3.2.4. Dosežki in izzivi v času po sprejetju ustave

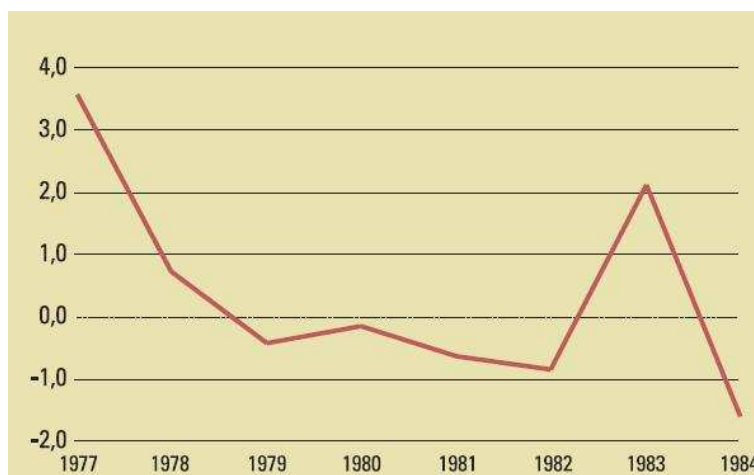
Izzivi tranzicije so bili veliki. Po eni plati je bilo potrebno izvesti prestrukturiranje industrije, s katerim se je odlašalo že leta, in je bilo nujno za modernizacijo španskega gospodarstva ter za vzpostavitev ponovnega ravnovesja v njem. Potrebno je bilo vzpostaviti poprej povsem neobstoječi sistem prerazporejanja dohodkov, ki bi preko svojih instrumentov (progressivni sistem obdavčevanja, socialna podpora, solidarno financiranje regij ...) privedel do ublažitve notranjih neravnovesij na področjih dohodka in blaginje. Drugi izziv za Špance pa je bil, kakor je že bilo omenjeno, postati član enotnega evropskega trga, kar je bilo osnova za nadaljnje odpiranje gospodarstva in za realno konvergenco z Evropo.

3.2.4.1. Prestrukturiranje industrije

Na področju inflacije je imel Dogovor iz Moncloe pričakovane učinke. Stopnja inflacije se je postopno zniževala in se do leta 1981 razpolovila na, sicer še vedno visokih, 12 odstotkov. Zaradi notranjih in zunanjih neravnovesij španskega gospodarstva in zaradi neugodnega mednarodnega gospodarskega okolja, ki je bilo leta 1978 pod vplivom druge energetske krize, je bila gospodarska rast Španije vse do leta 1985 šibka. Povprečna rast španske ekonomije med leti 1977 in 1985 je znašala 1,1 odstotka, k čemer je vključena tudi negativna rast, zabeležena leta 1981. Čeprav je bil industrijski sektor v globoki krizi, gre pripisati dejstvo, da je gospodarska rast večino obravnavanega obdobja ohranila pozitivni predznak, razcvetu v kmetijstvu, rasti cen proizvodov, rasti storitvenega sektorja in povratku političnih in ekonomskih emigrantov iz tujine. Povratniki so s seboj prinesli velike količine kapitala, kar je pomagalo financirati primanjkljaj v trgovinski menjavi. Ironično in nepričakovano je dejstvo, da so se z gospodarskega gledišča učinki naftnih in političnih šokov delno kompenzirali (Neal, 2003, str. 762).

V prvi fazi tranzicije je za strukturo španskega gospodarstva značilno nadaljevanje upadanje relativne teže kmetijstva. To gre predvsem na račun storitvenega sektorja, kjer se še posebej se razvijajo dejavnosti povezane s turizmom. Zastarela industrija, ki je bila velika potrošnica energije, je uspela le zadržati svoj relativni delež v BDP; ob tem pa je bila večino obdobja 1977 - 1985 dodana vrednost tega sektorja negativna, kakor je razvidno iz Slike 8.

Slika 8: Rast dodane vrednosti v španski industriji v obdobju od 1977 do 1984

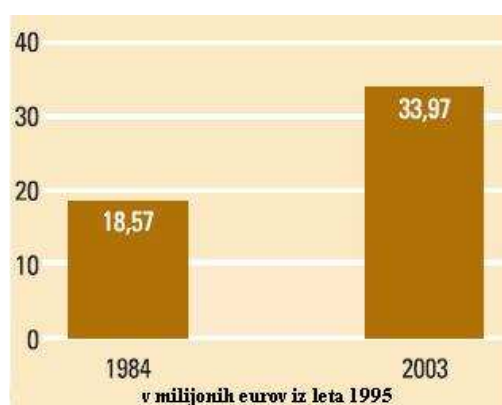
Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str. 211

Leta 1981 se prične sprejemati ukrepe, katerih namen je bil ureditev in sanacija sektorjev, ki so bili močno prizadeti zaradi padca domačega povpraševanja in nekonkurenčnosti. K temu je pripomogel Kraljevi odlok 9/1981 o ukrepih za prestrukturiranje industrije, ki je leta 1982 postal zakon. Rezultat tega ukrepa je pridobitev finančnih sredstev za podporo podjetjem v krizi. Izgubo so še naprej ustvarjala podjetja, ki niso spremenila svojih proizvodnih zmoglosti oziroma niso sprejela ukrepov za zmanjšanje proizvodnje. Potreba po novi politiki za modernizacijo industrije, da bi postala konkurenčna na evropskem tržišču, je vodila do sprejema Kraljevega odloka 8/1983 o ukrepih za prestrukturiranje industrije. Pozneje je postal zakon 27/1984 in je določal skupek ukrepov ekonomske politike. Le-ti naj bi olajšali reorganizacijo v proizvodnji in znižali ekonomske in socialne stroške te reorganizacije. Prestrukturiranje je močno povečalo potencialno proizvodnjo gospodarstva in konkurenčnost španskih izdelkov, ki je bila posledica povečanja produktivnosti (predvsem zaradi uporabe novih tehnologij) in znižanja cen, kar je povečalo povpraševanje po španskih proizvodih v tujini.

To prestrukturiranje je imelo največji vpliv na področje gospodarstva povezanega z ladjedelništvom, železarstvom, jeklarstvom in s proizvodnjo bele tehnike. Močna geografska koncentracija tovrstne industrije je imela za posledico socialne probleme v določenih regijah zaradi povečanja stopnje brezposelnosti. Prestrukturirana industrija je zaposlovala mnogo manj delovne sile, kmetijstvo se je moderniziralo in ni zaposlovalo več takih količin dela kakor v preteklosti, sam storitveni sektor pa ni zmožal absorbirati vse presežne delovne sile. Težek

položaj nezaposlenih je blažila le izboljšana socialna varnost za primer brezposelnosti. Visoka stopnja brezposelnosti, ki se je med tranzicijo pojavila v Španiji, pa je ostala značilna za državo do danes. Ob koncu tranzicije leta 1985 je znašala stopnja brezposelnosti 17 odstotkov in ostaja med najvišjimi v EU še danes. Neal je zapisal, da ima visoka brezposelnost korenine v času, ko se je frankizem bližal koncu in so bili sprejeti prvi koraki v smeri oblikovanja države blaginje po zahodnoevropskem modelu. Takrat so bili sindikati prepovedani in država je silila delodajalce, da so skrbeli za varnost in dobrobit zaposlenih, ki bi sicer bile dosežene preko kolektivnih pogajanj. Po Francovi smrti so se togi predpisi, ki jih je na področju trga dela uvedel njegov režim, ohranili. Hkrati pa je bilo dovoljeno, da so postopoma vzniknili prvi sindikati evropskega tipa. Leta 1977 je bil sprejet Odlok o delovnih razmerjih. Z njim je bila delavcem priznana svoboda druženja, pravica do stavke in kolektivnih pogajanj. Delodajalcem pa je omogočil tako individualno kakor skupinsko odpuščanje za prilagajanje tržnim razmeram. Zakon je omejeval delo sindikatov na ravni podjetja, zato so se začeli organizirati na regionalni in višji ravni. Ob težnji, da bi se uveljavili, so sindikati nasprotovali vsakršnim ukrepom, ki bi povečali fleksibilnost trga dela.

Slika 9: Dodana vrednost na zaposlenega v industriji v letih 1984 in 2003

Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.213

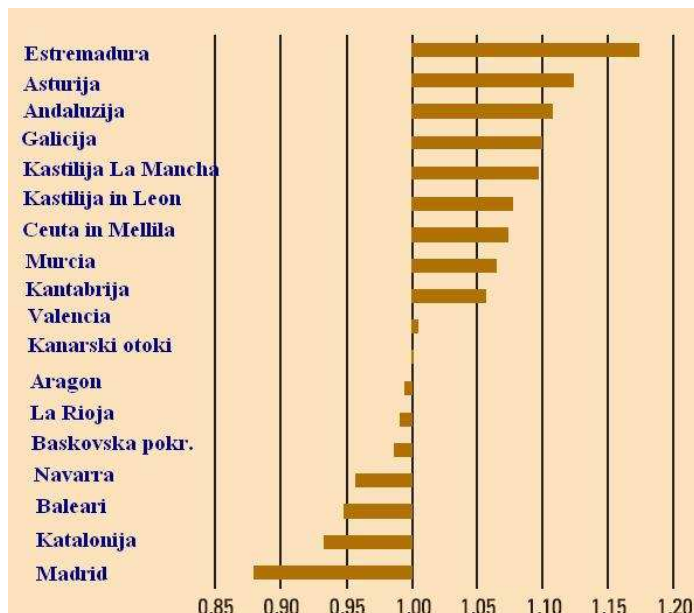
3.2.4.2. Davčni sistem, socialna zaščita in regionalizem

Vsak proces prerazporejanja družbenega dohodka je nujno povezan z več ukrepi. Med temi je prednostna vzpostavitev sistema neposrednega obdavčevanja z elementi progresivnosti, sistema socialne zaščite, tako v obliki prejemkov (pokojnine, izplačila brezposelnim, ...) kakor storitev (izobraževanje in zdravstvo) in politično gospodarskega sistema usmerjenega v zmanjševanje vsakovrstnih neravnotežij (npr. med regijami).

Kot rezultat političnega konsenza Dogovora iz Moncloe se je v Španiji razvil nov, učinkovitejši in bolj redistributiven davčni sistem. Leta 1979 so bili brez večjih zapletov uveljavljeni Zakon o obdavčitvi osebnih dohodkov, Zakon o davku na premoženje in Zakon o obdavčitvi podjetij. Vsem je bilo skupno načelo o obdavčitvi glede na različno stopnjo dobička, premoženja ali dohodka. Učinki novega sistema so se kmalu pokazali.

Izboljšanje davčnega sistema in sistema socialne zaščite ter izbrana politika medregijske solidarnosti so povzročili redistribucijo, ki jo lahko spremljamo s primerjavo podatka o primarnih dohodkih gospodinjstev in razpoložljivih dohodkih gospodinjstev. Taka primerjava pokaže, da so z reformami revnejše skupnosti dejansko pridobile na račun bogatejših centrov.

Slika 10: Primerjava razpoložljivega in primarnega dohodka gospodinjstev v Španiji po regijah leta 2000

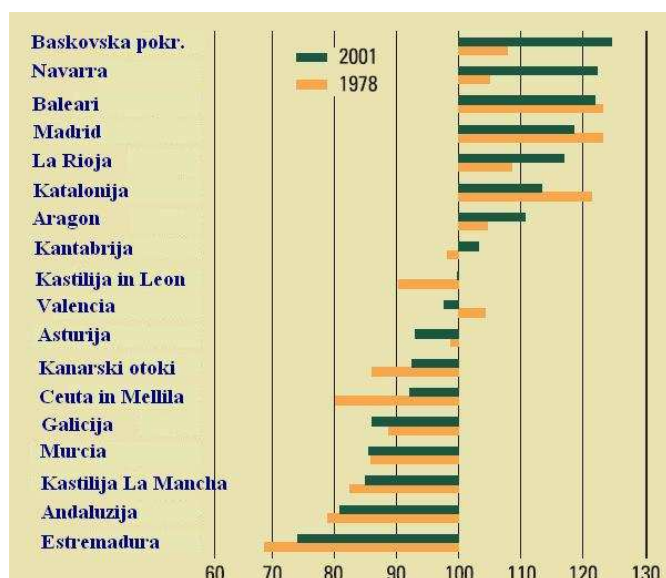
Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.215

Proces postavitve sistema indirektnega obdavčevanja je bil težavnejši. Večkrat so poizkusili uveljaviti davek na dodano vrednost (DDV), vendar je postal dejstvo šele ob vključitvi Španije v EGS leta 1986. Po drugi plati sta ustava in Dogovor iz Moncloe postavila temelje, da se je vzpostavil in konsolidiral sistem socialne varnosti. Ta je dobil svojo obliko najprej v Zakonu o prvi pomoči (1985) in je bil pozneje racionaliziran v Dogovoru iz Toleda iz leta 1996.

Prvotni cilj Zakona iz leta 1985 je bil sanacija javnega sistema, konsolidacija vzajemnosti tega ter uvedba novega načina izračunavanja pokojnin. Vendar ti enostranski ukrepi niso nudili pravih jamstev za prihodnost, zato so morali nujno sprejeti širši dogovor, da bi konsolidirali in racionalizirali sistem socialne zaščite. Do tega je prišlo leta 1996, ko so predstavniki političnih strank in sindikatov podpisali Dogovora iz Toleda. S tem se je zagotovilo ohranjanje kupne moči upokojencev in izboljšanje storitev socialne države (upoštevajoč finančne zmožnosti gospodarstva), kjer te še niso bile na dovolj visoki ravni. Hkrati pa so bili sprejeti ukrepi, ki naj bi zagotovili učinkovito prilagajanje sistema socialne zaščite bodočim družbenim spremembam. V tem kontekstu se lahko kot osnovni kazalec izboljšav doseženih od uvedbe novega sistema socialne zaščite omeni rast pokojnin. Te so v povprečju v petindvajsetih letih od sprejetja ustave rasle za dve odstotni točki hitreje od inflacije. Enako se je dogajalo z minimalnimi osebnimi dohodki.

S sprejetjem ustave se je reševala tudi problematika regij. Določen je bil nov model politike medregijskega prerazporejanja dohodka, katerega namen je bil doseči bolj harmoničen razvoj regij in zmanjševanje razlik v razvoju med njimi. Z ustavo je bila Španija razdeljena na avtonomne regije (comunidades autonomas), ki jim je bila dana možnost prevzeti pristojnosti na področju politike, sociale, gospodarstva ... S tem je regionalna politika pridobila velik pomen in začela dopolnjevati nacionalno politiko. V funkciji prenosa omenjenih pristojnosti države na regije in zmanjšanja razlik v razvoju med regijami je bilo potrebno določiti mehanizme financiranja novih struktur, kar je bilo opravljeno, ko so sprejeli Celosten zakon o financiranju avtonomnih regij oz. Ley Orgánica de Financiación de las Comunidades Autónomas (LOFCA) leta 1980. Ta zakon je določil različne oblike financiranja za posamezne regije. Te so lahko temeljile na prenosu državnih dajatev ali na drugačnem dogovoru s posamezno regijo. Na enak način so razvili različne instrumente medregijske solidarnosti, ki omogočajo prerazporejanje dohodka med deli države in zmanjševanje neravnovesij med regijami. V ta namen je bil ustanovljen Sklad za medregijsko izravnavo (Fondo de Compensación Interterritorial). Njegovo delovanje je sprva urejal LOFCA od leta 1984 naprej pa poseben zakon. Namen leta 1985 sprejetega Zakona o regionalnih spodbudah (Ley de incentivos regionales) je bil spodbuditi investicije v proizvodne zmogljivosti v manj razvitih regijah. Ta niz mehanizmov za medregijsko kompenzacijo in financiranje se je zadnjega četrta stoletja razvijal ter izpopolnjeval. Leta 2001 je bil v celoti zajet v Zakonu o finančnih in administrativnih ukrepih (Ley de Medidas Fiscales y Administrativas) in določa način financiranja regij. Z novim zakonom so posamezne regije dobile vpliv na postavljanje in pobiranje različnih davkov (DDV, posebni davki na gorivo, alkohol ...). Z njimi lahko financirajo izvrševanje velikega števila pristojnosti, ki so bile prenešene z države na regije.

Slika 11: Indeks razpoložljivega dohodka gospodinjstev po španskih regijah v letih 1978 in 2001, Španija = 100

Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.218

Vstop Španije v EGS oz. začetek veljavnosti Enotnega evropskega akta leta 1987 je pomenil ojačitev ekonomske politike skupnosti. Z njo se je težilo k načelu pomoči pri gospodarski in socialni koheziji članicam z nižjim BDP na prebivalca, da bi dosegle konvergenco z evropskim povprečjem. To dejstvo je pomenilo, da so bile španske regije, ki so imele dohodek pod 75 odstotki evropskega povprečja, deležne pomembne pomoči iz evropskih strukturnih skladov, ki so pripomogli k hitrejšemu razvoju teh področij. Ko pregledamo porazdelitev dohodkov, s katerimi so gospodinjstva po španskih regijah razpolagala leta 1978 in leta 2001, pridemo do dveh zaključkov, ki pokažeta s kakšnim uspehom so bile izvajane politike kompenzacije in prerazporejanja dohodkov med regijami.

Iz Slike 11 (str. 37) razberemo, da je iz manjših ekstremov v velikosti stolpičev razvidna bolj enakomerna porazdelitev dohodkov med regijami. Hkrati je možno razbrati, da so nekatere od regij z najvišjim dohodkom leta 1978 (npr. Katalonija in Madrid) dale največji prispevek kompenzaciji medregijskih dohodkovnih neravnovesij, tako da so jih druge regije po razpoložljivem dohodku gospodinjstev prehitale (Baskovska pokrajina in Navara)(La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.218).

Če se povzame poročilo OECD o španskem gospodarstvu za leto 1987-88, je »Španija ob prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta po podaljšanem obdobju ekonomskega stagniranja ob sočasnem težavnem spopadanju z inflacijo prešla v fazo močne ekspanzije s povečanjem proizvodnje in odločnim znižanjem inflacije«.

4. OSEMDESETA LETA: EKSPANZIJA IN INTEGRACIJA V EVROPSKE STRUKTURE

4.1. Ponoven gospodarski zagon v osemdesetih letih

4.1.1. Značilnosti ponovnega zagona

Ponovni zagon španskega gospodarstva v osemdesetih letih je bil zelo intenziven, vendar se je pričel z večletnim zaostankom za zahodnoevropskimi gospodarstvi. Začetek intenzivnejšega povečevanja ekonomske aktivnosti v Španiji je zabeležen v letih 1985 in 1986, medtem ko so si ostala zahodnoevropska gospodarstva opomogla po naftnih šokih že v začetku desetletja (1981 – 1983). Vzrok za zaostanek pri reševanju gospodarske krize je bil v polni posvečenosti političnih vrhov primarnemu cilju politične tranzicije iz avtoritarnega političnega sistema, kakršen je bil ustvarjen v skoraj štirih desetletjih frankizma, v moderno demokracijo. Po končanem političnem prehodu so bile kmalu izvedene gospodarske in ostale nujne reforme, ki jim do tedaj ni bila posvečena potrebna pozornost. V času po sprejetju reform so bile v Španiji zabeležene mnogo višje stopnje rasti BDP kakor v ostalih svetovnih gospodarstvih.

4.1.2. Pomembni dejavniki za novo rast

Med dejavniki, ki so najmočnejše pripomogli k ponovnem ekonomskem zagonu Španije, gre izpostaviti tri:

1. Gospodarske reforme, ki so se začele pripravljati že leta 1977 (kot priprava za vstop v EGS in za ublažitev posledic naftnih šokov), so se začele uvajati leta 1983 s prihodom na oblast prve socialistične vlade. Za stabiliziranje gospodarstva je bila izvedena vrsta reform in ukrepov, ki so spodbudili ekonomsko rast.
2. Konjunktura v sosednjih državah v začetku desetletja je učinkovala tudi na špansko gospodarstvo. Konjunkturo so lahko izkoristili, ker so bile temeljne reforme že sprejete. Inflacija in trgovinski primanjkljaj sta bila ponovno pod nadzorom. Ponovno so se spremenila realna razmerja v menjava v korist razvitih držav. Pride do hitrejši rasti cen končnih proizvodov v primerjavi z rastjo cen osnovnih surovin in cen ostalih proizvodov nerazvitih držav.
3. Včlanitev v EGS je bila močna spodbuda za dokapitalizacijo in modernizacijo španskih podjetij. Potrebno je bilo močno investiranje, posebej v proizvodno tehnologijo. Ena od podmen pri pristopu k EGS je bil tudi prosti pretok kapitala. S tem je bila odprta pot tujim investicijam, ki so pripomogle k novi ekspanziji španskega gospodarstva, četudi so bile mnoge špekulativnega (kratkoročnega) značaja zaradi visokih obrestnih mer na španskem trgu kapitala.

4.2 Integracija z Evropo

4.2.1. Koncept in način ekonomske integracije

Obstajajo različne definicije pojma ekonomske integracije, vendar je vsem skupno to, da gre za dogovor med državami članicami integracij, ki naj bi bolj ali manj široko odpravljali ovire za prost razvoj ekonomskih odnosov med njimi (Kumar, 2001, str.19). Poznamo več vrst ekonomskih integracij:

- trgovinski dogovor o preferencialnem trgovinskem režimu, s katerim si državi ali države podelijo preferenčni trgovinski status oz. se dogovorijo za vzajemno ali enostransko delno odpravo ovir pri medsebojnem trgovanju;
- prostotrgovinsko področje oz. področje svobodne trgovine, ki je dogovor med dvema ali več državami o medsebojni odpravi ovir pri trgovanju; pri tem pa lahko vsaka članica uporabi svoje carinske stopnje nasproti tretjim državam;
- carinska unija je prostotrgovinsko območje, kjer so vse ovire za trgovanje med državami članicami ukinjene, ob tem so vzpostavljene enotne trgovinske ovire nasproti tujini. Evropska

gospodarska skupnost (v nadaljevanju EGS) je bila primer take zveze (1957-1986); špansko gospodarstvo si je želelo članstva v tej zvezi. Španija je podpisala pristopno pogodbo leta 1985, od leta 1986 dalje pa je članica zveze;

- skupni trg oz. enotni trg je carinska zveza, v kateri velja prosti pretok dobrin, storitev ter proizvodnih dejavnikov (kapitala in dela). Definicija dopušča vrsto opcij glede tretjih držav; različni nacionalni predpisi so še vedno dopuščeni. Uvaja se veliko komunitarnih predpisov; prakticira se kombinacija skupnostnih politik (npr. na področju dela) in nacionalnih politik proti tretjim državam;
- z izrazom gospodarska in denarna unija označujemo skupni trg, kjer so ekonomske politike (predvsem fiskalna in denarna) med državami članicami usklajene. Članice so prevzele skupno valuto ali kreirale sistem nepreklicno fiksnih menjalnih tečajev s polno konvertibilnostjo valut držav članic. Taka unija zahteva visoko stopnjo sodelovanja in integriranosti makroekonomskih in proračunskih politik članic. Pomembno vlogo dobijo politike redistribucije dohodkov.

4.2.2. Integracija Španije v EGS in značilnosti evropskega procesa združevanja

EGS je bila ustanovljena leta 1957, in sicer v času, ko se je povojna rekonstrukcija Evrope končala in so bila gospodarstva zahodnih demokracij v polni ekspanziji. Leta 1962 je Španija zaprosila za članstvo v carinski zvezi. Združene države Amerike, ki so bile Španiji mecen pri včlanjevanju v ostale politične in gospodarske organizacije, pri tej odločitvi niso imele besede in prošnja Španije je bila zavrnjena zaradi neizpolnjevanja političnih standardov za sprejetje v skupnost.

Evropski svet je 22. junija 1993 v Kopenhagnu določil tri glavna merila, ki bi jih morale izpolniti države srednje in vzhodne Evrope, da lahko postanejo članice Evropske unije:

- najprej politično merilo: države kandidatke morajo imeti stabilne institucije, ki lahko zagotavljajo demokracijo, pravno državo, spoštovanje človekovih pravic ter spoštovanje in zaščito manjšin;
- drugo merilo je gospodarsko: države kandidatke morajo imeti delujoče tržno gospodarstvo in sposobnost, da prenesejo pritisk konkurence in se soočijo s tržnimi silami znotraj Unije;
- tretje merilo zadeva sposobnost prevzema obveznosti, ki izhajajo iz članstva EU, vključno s prizadevanjem za cilje politične, gospodarske in denarne unije. To pomeni, da morajo države kandidatke prevzeti celotno zakonodajo EU, znano pod imenom *acquis communautaire*.

Če izvzamemo zadnje merilo, so bile take zahteve postavljene tudi državam, ki so se želele priključiti evropski družini ob prejšnjih širitvah. Junija 1970 je bil podpisan preferencialni dogovor med Španijo in EGS. Marca 1974 je bil z davljenjem usmrčen anarhistični aktivist

Puig Antich, septembra 1975 so poslali pred streliški vod še zadnjo skupino oporečnikov. Politično zavračanje poznega frankizma v Evropi se je nadaljevalo in pristopna pogajanja so bila začasno prekinjena, vendar so se medsebojne prepreke pri trgovanju začele zniževati. Junija 1977, en mesec po prvih demokratičnih volitvah, so se pričela pospešena pogajanja z Evropskimi skupnostmi. Po začetku izvajanja demokratičnih reform je bilo pričakovati, da bo Španija kmalu sprejeta v evropske integracije. Leta 1979 so bila pogajanja za pristop Španije k carinski uniji že v sklepnih fazah. Vendar se je proces sprejemanja iberske države v EGS zavlekel. Tokrat proces ni zastal, ker Španija ne bi dosegala standardov demokracije in človekovih pravic. Zastal je zato, ker ni dosegla gospodarskih kriterijev vsled globoke krize v španski ekonomiji, ki je sledila naftni krizi. Pogajanja so tako trajala osem let, do leta 1985. Obstajali pa so še drugi razlogi za zavlačevanje. Neal in Garcia-Iglesias navajata, da je bila Španija sprejeta v evropski klub šele 1. januarja 1986 zaradi političnega nasprotovanja Francije in Italije, ki sta videli v njej grožnjo svojemu kmetijskemu sektorju. Ob včlanitvi so bili Španiji postavljeni zaradi vpliva prej omenjenih članic še posebej trdi pogoji. Poln dostop španskim izdelkom na skupen trg je bil omogočen postopoma v razdobju sedmih let, medtem ko je bila Španija pripuščena k sodelovanju v skupni kmetijski politiki postopoma v razdobju desetih let.

Skupaj z gospodarsko recesijo v začetku osemdesetih let je bil v porastu tudi „evropesimizem“. Novo upanje je vzniknilo, ko je leta 1985 Evropska komisija pod predsedstvom Jacquesa Delorsa objavila t.i. „belo knjigo“. Ta je vsebovala časovni razpored, po katerem naj bi bil do 1. januarja 1993 končan projekt ustanavljanja enotnega evropskega trga. Evropske skupnosti so ta visokoleteči načrt tudi sprejele in ga vnesle v Enotni evropski akt, ki je bil podpisan februarja 1986 in je stopil v veljavo 1. julija 1987. Toda padec Berlinskega zidu leta 1989 je pomenil drastično spremembo politične podobe Evrope. Posledica tega dogodka je bila združitev Nemčije 3. oktobra 1990. V približno istem obdobju so se države srednje in vzhodne Evrope otresle sovjetske nadvlade in se odločile za demokratični sistem vladanja. Decembra 1991 je razpadla tudi Sovjetska zveza. Vendar so se spremembe dogajale tudi v Evropskih skupnostih. Države članice so se pogajale za novo pogodbo, ki jo je Evropski svet (sestavljeno iz predsednikov držav in/ali vlad) sprejel decembra 1991 v Maastrichtu. Ta t.i. „Pogodba o ustanovitvi Evropske unije“ je začela veljati 1. novembra 1993. Tedaj se je EGS preimenovala v „Evropsko skupnost“ (ES). Obstoječemu sistemu Skupnosti so bila dodana področja meddržavnega sodelovanja in tako je s to pogodbo nastala Evropska unija (EU). Zastavljeni so bili novi, visokoleteči cilji za države članice - denarna unija do leta 1999, evropsko državljanstvo, nove skupne politike, vključno s skupno zunanjo in varnostno politiko (SZVP), in novi dogovori glede notranje varnosti ([URL: http://europa.eu/abc/12lessons/index2_sl.htm]).

Junija 1985 Španija podpiše pristopno pogodbo z EGS. Ta stopi v veljavo z letom 1986. Španiji je določeno sedemletno obdobje za integracijo (1.1.1986 – 1.1.1993). V tem tranzicijskem obdobju se je Španija zavezala izpolniti tri točke:

- odpraviti ovire pri medsebojnem trgovanju s članicami Skupnosti in uveljaviti skupnostne carinske stopnje napram tujini,

- uveljaviti davek na dodano vrednost (v nadaljevanju DDV),
- uveljaviti skupnostno kmetijsko politiko.

Februarja 1986 so se članice EGS odločile poglobiti svoje sodelovanje. Z Enotnim evropskim aktom, ki je stopil v veljavo 1.junija 1987, se je dvanajst članic carinske zveze odločilo vzpostaviti enotni trg. Pri tem je bilo dogovorjeno, da bodo članice prilagodile svoj pravni red enotnemu trgu do 1.januarja 1993. Leta 1993 postane Španija, tako kakor ostalih enajst držav, ki so bile poprej članice EGS, polnopravna članica Evropske Unije (v nadaljevanju EU).

5. ŠPANSKO GOSPODARSTVO V DEVETDESETIH LETIH

Razvoj gospodarstva v devetdesetih letih je močno zaznamovala odločenost Španije, da udejanji projekt Gospodarske in denarne unije (v nadaljevanju GDU). Na zasedanju Evropskega sveta v Madridu junija 1989 je predsednik Komisije Jacques Delors predložil načrt in časovni razpored za vzpostavitev GDU. Ta načrt je bil kasneje vključen v Maastrichtsko pogodbo, ki je bila podpisana februarja 1992. Pogodba je določila vrsto meril, ki jih morajo izpolniti države, če želijo postati članice GDU. Ta merila so v celoti zadevala gospodarsko in finančno disciplino: obvladovanje inflacije, znižanje obrestnih mer, zmanjšanje proračunskega primanjkljaja na največ 3 % BDP, omejitev javnega zadolževanja na največ 60 % BDP in stabilizacija menjalnega tečaja valute ([URL: http://europa.eu/abc/12lessons/index2_sl.htm]). Ti makroekonomski kazalci naj bi v letih, ki so sledila, postali stabilni in podobnih velikosti med različnimi članicami GDU. Poleg naštetih nominalnih kazalcev so se države zavezale spremljati in izboljševati nekatere realne kazalce, kot so nezaposlenost, infrastruktura in varstvo narave. Nekatere članice, med temi tudi Španija, so se uprle nameri, da bi ti realni kazalci imeli enako težo kakor nominalni kazalci pri kriterijih za konvergenco. Glavni vzrok je bila visoka stopnja brezposelnosti v teh državah.

Opis gospodarskega cikla v devetdesetih letih se prične s krizo v letih 1991-1993. Ta faza si je zaradi hude gospodarske stiske pri nekaterih avtorjih prislužila naziv »Bienio negro«. Leta 1992 kriza z gospodarskega in političnega gledišča ni bila zelo opazna, ker je bila pozornost usmerjena predvsem k projektoma svetovne razstave in olimpijskih iger, ki so se tega leta odvijale v Barceloni. Toda v tem času so mnoga podjetja šla v stečaj in brezposelnost se je kljub že visoki stopnji še povečala. Fuentes Quintana išče vzrok za zastoj španskega gospodarstva v začetku devetdesetih let v presežku agregatnega povpraševanja nad domačo proizvodnjo, kar je povzročilo, da sta dva izmed temeljnih makroekonomskih kazalcev, inflacija in uravnotežena trgovinska bilanca, ušla izpod nadzora. S tem je postala prioriteta španske gospodarske usmeritve v devetdesetih letih, poleg priključitve GDU, reševanje gospodarske krize s sanacijo teh dveh kazalcev. Do dviga inflacije je prišlo zaradi splošnega dviga cen, ki je bil posledica presežka povpraševanja nad ponudbo. Zaradi visokega povpraševanja se je povečal še uvoz, s tem pa trgovinski deficit. Povečano agregatno povpraševanje je šlo predvsem na račun povečane zasebne potrošnje prebivalcev, ki je bila

posledica splošnega optimizma in povečanih dohodkov. Za sanacijo stanja niso bile dovolj strukturne in institucionalne reforme, ki so bile že v teku. Sprejete so bile učinkovite reforme na področju proizvodnje, finančnega sistema, javne uprave ter druge strukturne in politične reforme, ki jih je v svojem »Programu za konvergenco 1994–1997« leta 1993 predvidela in začela uvajati vlada Socialistične stranke (PSOE). V letih 1994–1999 se je gospodarski zagon nadaljeval kljub temu, da je leta 1996 prišlo do konca štirinajstletnega vladanja PSOE. Nova vlada je nadaljevala začete reforme in sprejela »Program za konvergenco 1997-2000«, ki je posodobitev starega.

Kakor ugotavlja Sebastian Royo, sta kombinirana učinka evropske integracije in procesa posodabljanja gospodarstva privedla do:

- konca gospodarskega izolacionizma in do odprtja iberskih gospodarstev,
- institucionalnih reform,
- harmonizacije stopenj obdavčenja, deregulacije,
- finančne liberalizacije, liberalizacije pretoka kapitala in neposrednih tujih naložb,
- neodvisnosti centralne banke,
- reforme trga dela,
- zmanjšanja državnih podpor,
- povečanja konkurenčnosti, višje učinkovitosti in gospodarske rasti,
- prestrukturiranja gospodarstva,
- privatizacije,
- nižje inflacije in nižjih nominalnih obrestnih mer,
- uravnoveženja proračuna,
- kohezijskih politik, nominalne konvergence,
- internacionalizacije gospodarstva (Royo, 2005, str.10).

5.1. Učinki integracije

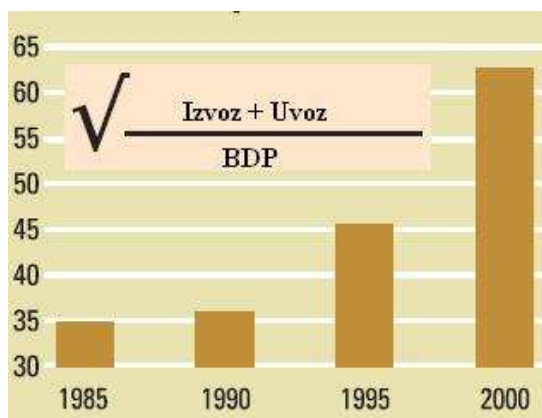
Včlanitev Španije v EGS januarja 1986 je pomenila, da se je španska ekonomija dokončno odprla svetovnemu trgu. S tem se je začelo najdaljše obdobje rasti v moderni zgodovini španskega gospodarstva, ki je bilo prekinjeno le s krizo leta 1993. Ta rast je omogočila, da se je raven španskega dohodka močno približala evropskemu povprečju in da je Španija postala neto izvoznica kapitala ter privlačen cilj priseljevanja za prebivalce Latinske Amerike. Leta 2003 se je število prebivalcev EU povečalo za 1,9 milijona, kar predstavlja letno variacijo 4 na tisoč prebivalcev. Španija je s prirastom 15,5 prebivalca na tisoč državljanov leta 2003 zabeležila drugo največje povečanje prebivalstva med članicami unije. Več kakor devetdeset odstotkov tega prirasta je bilo doseženega s priseljevanjem.

5.1.1. Učinki na trgovinsko bilanco in odpiranje gospodarstva

Z vključitvijo v carinsko zvezo je trgovinska bilanca doživela velike spremembe. Dostop španskih proizvodov na velike trge, kot so nemški, britanski, francoski ali italijanski, je omogočil močen porast španskega izvoza. Po drugi plati pa je Španija začela uvažati iz ostalih članic Unije veliko proizvodov (predvsem stroje, transportna sredstva in drugo opremo), ki so imeli boljše razmerje cena-kakovost zaradi večletne izpostavljenosti silam mednarodne konkurence. Kljub povečanju španskega izvoza se je ob ukinitvi trgovinskih preprek uvoz sorazmerno bolj povečal. Posledica vstopa v Skupnost je bila, da se je močno povečala neuravnovešenost trgovinske bilance.

Slika, ki sledi, prikazuje stalno povečevanje stopnje odprtosti gospodarstva, izraženo kot primerjavo celotnega izvoza in uvoza z BDP.

Slika 12: Stopnja odprtosti Španskega gospodarstva v letih 1985, 1990, 1995, 2000

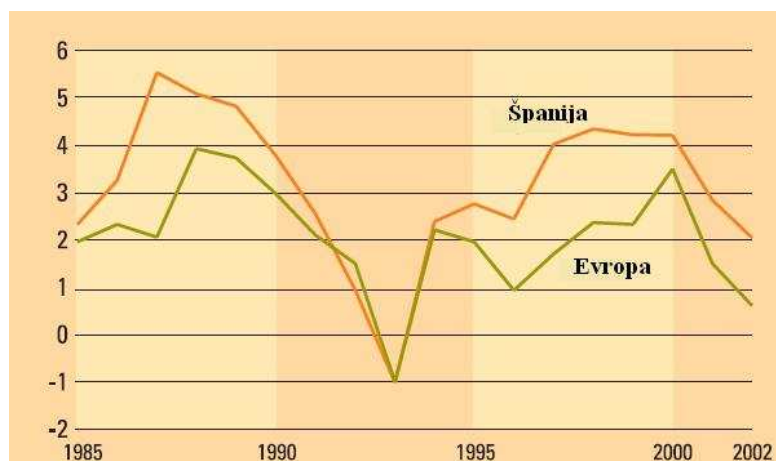
Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.219

5.1.2. Učinki na višino dohodka

Razvoj BDP na prebivalca je pogojen z gospodarskimi ciklusi. Gospodarski cikel Španije je z večanjem odprtosti domačega gospodarstva postajal zmeraj bolj pogojen z razvojem gospodarskih ciklusov na mednarodnih trgih. Odprtost je pozitivno vplivala na rast španske ekonomije. Da bi uvideli realni napredek španskega gospodarstva, ga je potrebno primerjati z napredkom, ki so ga v povprečju dosegla evropska gospodarstva v istemu obdobju oz. gledati konvergenco s povprečnim dohodkom na prebivalca v članicah Unije. Tranziciji, ko je gospodarska rast skoraj povsem zastala in je bilo povprečno letno zvišanje BDP pod enim odstotkom, je sledila ekspanzija. Iz Slike 13 se lahko razbereta dve značilnosti tega obdobja rasti: dolžina njegovega trajanja in višina stopenj rasti, ki jih je gospodarstvo zabeležilo. Če izvzamemo krizo leta 1993, Španija do tedaj še ni poznala tako dolgega obdobja gospodarske rasti. V primerjavi z evropskim povprečjem je bila rast zelo močna (v povprečju je bila za več kot odstotno točko višja), kar je Španiji omogočilo postopno konvergenco z evropskim povprečjem v višini dohodka na prebivalca. Kot tretjo značilnost, ki je razvidna iz Slike 13, bi lahko dodali uskladitev španskega gospodarskega ciklusa z evropskim.

Rast ni zajela vseh sektorjev enakomerno. Tako kot že v predtranzicijskem obdobju se je relativni pomen kmetijstva opazno zmanjševal in je leta 2002 padel pod 3 odstotke BDP. Padeč deleža kmetijstva v BDP je šel predvsem na račun rasti storitvenega sektorja. V začetku devetdesetih let je gospodarska struktura Španije in ostalih gospodarsko najbolj razvitih držav doživela pomembno spremembo. Podjetja, ki so imela lastne storitvene oddelke (npr. računovodski, pravni, oblikovalski, trženjski oddelek) za podporo svoji osnovni dejavnosti (proizvodnji), so pričela zapirati te oddelke in oddajati njihovo delo zunanjim izvajalcem. Na ta način so podjetja obdržala le svojo osnovno dejavnost. Zaradi tega fenomena, imenovanega tercializacija gospodarstva, je prišlo do zmanjšanja relativnega pomena industrije v korist storitvenega sektorja. Oba sektorja pa sta s tem procesom pridobila na konkurenčnosti:

Slika 13: Rast BDP Španije in EU med leti 1985 -2002

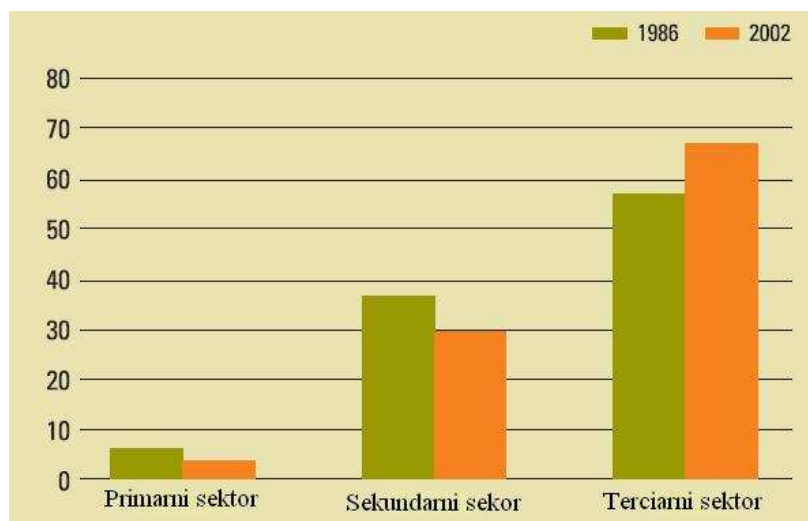
Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.220

Čeprav je včlanitev v EGS pripomogla k ponovnemu zagonu gospodarstva, se nekateri ključni kazalci španskega gospodarstva ob tem niso bistveno popravili in so njihove vrednosti ostale daleč za vrednostmi starih članic. Brezposelnost, inflacija, obrestne mere, stanje javnih financ in razlike v dohodku med regijami so področja, ki so še vedno potrebna posebne pozornosti. Ko so podpisali Maastrichtsko pogodbo o Evropski uniji ter Gospodarski in denarni uniji februarja 1992 in ko je le-ta stopila v veljavo novembra 1993, so se začela popravljati neravnovesja tudi na teh področjih. Ta pogodba je stremela k doseganju dveh ciljev. Po eni strani je bil njen namen spodbuditi uravnotežen in vzdržnostni gospodarski in socialni napredek predvsem preko vzpostavitve enotnega trga. Drugi cilj je bil večja gospodarska in socialna kohezija med članicami. V okviru te pogodbe je bilo določeno, da bo nacionalne valute držav, ki bodo izpolnile določene gospodarske pogoje, zamenjala enotna evropska valuta.

Poleg tega je Maastrichtska pogodba predvidela ustanovitev sklada za gospodarsko in socialno kohezijo in reformo strukturnih skladov. Španija je bila zaradi svoje velikosti iz slednjih deležna mnogo večjih vsot kakor npr. Portugalska ali Grčija, vendar je glede na velikost svojega gospodarstva, merjenega v BDP, dobila relativno najmanj sredstev med perifernimi

državami. Zdi se pa, da je ta sredstva, ki so bila prvenstveno namenjena zmanjševanju razlik v razvitosti regij, vsaj v primerjavi z Grčijo in Portugalsko, porabila učinkovito. Ob tem je Neal izpostavil vlogo Španije, ki je kot največja nova članica iz evropske periferije uspela ustvariti in voditi koalicijo znotraj ES. Njene članice so bile še Grčija, Portugalska in Irska. Plod tega sodelovanja je bila zmeraj večja sposobnost pridobivanja prispevkov za podporo pri razvoju od ostalih članic, ki so bile bolj razvite in bogatejše. Delež proračuna ES, namenjen strukturnim skladom, je tako naraščal celo takrat, ko je delež proračuna, namenjen kmetijskim podporam, padel kot posledica zmeraj večjih pritiskov na skupnostni proračun. Končni rezultat tega delovanja je bila sprememba v osnovi za podporo članicam s pomembnim kmetijskim sektorjem. Iz subvencioniranja cene pridelkov se je prešlo na podporo preko razvojnih projektov in dodatkov k dohodkom. Strategija koalicije »revnih štirih« je dosegla svoj višek na pogajanjih za vzpostavitev evropskega gospodarskega območja (EEA) med EU in državami Evropskega združenja za prosto trgovino (EFTA). Cena za privolitev koalicije so bili prispevki EFTA v kohezijski sklad.

Slika 14: Relativna teža osrednjih sektorjev v Španiji leta 1986 in 2002

Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.221

1. januar 1999 je bil določen kot datum, ko naj bi stopil v veljavo dogovor o GDU. Za pristop h GDU so države morale zadostiti določenim merilom, ki so zagotavljala ravnovesje posameznih gospodarstev. Da bi do uveljavitve GDU dejansko prišlo, so bili določeni štirje t.i. konvergenčni kriteriji, ki jih je morala doseči večina zainteresiranih gospodarstev do 31. decembra 1997:

– potrebno je bilo doseči visoko stopnjo stabilnosti cen. Pri tem se stopnja inflacije posamezne države ni smela razlikovati za več kakor 1,5 odstotne točke od stopnje inflacije treh članic z najnižjo inflacijo,

- pri dokazovanju stabilnosti javnih financ je bilo članici dolgoročno dovoljeno imeti proračunski deficit v višini največ 3 odstotkov BDP; ob tem pa je veljal še pogoj, da javni dolg ne sme presegati 60 odstotkov BDP,
- stabilnost menjalnega tečaja posamezne valute države članice se je dokazala s tem, da se je leta gibal v mejah, ki so bile določene z Evropskim denarnim sistemom (EMS), in da valuta ni vsaj dve leti devalvirala nasproti valuti nobene od držav članic,
- dosežena konvergenca posamezne članice se je morala kazati tudi v višini dolgoročnih obrestnih mer. Te niso smele presegati za več kakor 2 odstotka dolgoročne obrestne mere treh članic z najboljšim rezultatom na področju stabilnosti cen.

Tabela 4: Sprememba BDP na prebivalca izraženega s pariteto kupne moči po regijah za leti 1980 in 2002. Evropa = 100

	1980	2002
Madrid	81	112
Navarra	90	107
Baskovska pokr.	89	105
Baleari	86	103
Katalonija	83	101
La Rioja	88	96
Aragon	76	91
ŠPANIJA	71	84
Kantabrija	78	83
Valencia	71	81
Kastilija Leon	70	79
Kanarski otoki	59	77
Asturijska	77	73
Murcia	65	72
Kastilija La Mancha	61	67
Ceuta in Melilla	50	67
Galicija	61	66
Andaluzija	56	64
Estremadura	45	54

Vir: La sociedad española tras 25 años de Constitución, 2003, str.223

Španija se je od samega začetka resno posvetila doseganju omenjenih kriterijev za vključitev v GDU. Po precejšnjih vloženi naporih jih je tudi dosegla. Tako je letna stopnja inflacije padla iz 6 na 2 odstotka, proračunski primanjkljaj so uspeli zbiti iz 7 odstotkov na zahtevane 3 odstotke BDP, dolgoročne obrestne mere so se znižale iz 11,5 na nekaj več kakor 5 odstotkov. Hkrati so uspeli ohraniti menjalno razmerje domače valute napram valutam v EMS v letih 1996 in 1997, čeprav je bilo za to potrebno razširiti meje dovoljene fluktuacije valut v sistemu.

Članstvo Španije v EGS in pozneje še v denarni uniji je omogočilo španskemu gospodarstvu višjo rast, kakor je bila deležna večina članic. To je omogočilo, da se je zaostanek dohodka Špancev za povprečjem EU zmanjšal. Tako se je BDP na prebivalca Španije izražen s pariteto kupne moči na začetku osemdesetih let nahajal 30 indeksnih točk pod evropskim povprečjem. Do zamenjave pesete z eurom leta 2002 je Španija znižala svoj zaostanek za povprečjem Unije

na skoraj polovico, t.j. na 16 odstotnih točk. Regije so se različno hitro razvijale: dohodek v Madridu se je dvignil za več kakor 30 indeksnih točk in je prehitel evropsko povprečje izraženo s pariteto kupne moči. Povprečje so presegle še Navara, Baskija, Baleari in Katalonija. Zahvaljujoč spodbudi iz strukturnih skladov, se je tudi večini manj razvitih regij v različni meri uspelo približati evropskemu standardu. V Tabeli 4 (na str. 48) je za leti 1980 in 2002 prikazan indeks BDP na prebivalca po regijah, izražen s pariteto kupne moči in v primerjavi z evropskim povprečjem:

Kritiki učinkovitosti regionalne razvojne politike v Španiji opozarjajo, da se je v letih po vstopu Španije v EU začela odpirati vrzel med regijami »osi rasti« (Madrid, Katalonija, Navara) in ostalimi. Do leta 1997 je postalo jasno razvidno, da se razlike v dohodku med centrom in periferijo zaradi počasnejše rasti slednje večajo. Če namreč upoštevamo, da se je v osrednji in severo-vzhodnih regijah poleg dohodka na prebivalca povečevalo tudi število prebivalcev, ugotovimo, da je bila rast vseh ostalih regij nižja od državnega povprečja. Španska izkušnja s strukturnimi skladi in politiko regionalnega razvoja je bila pri tem podobna izkušnji ostalih članic EU (Boldrin in Canova, 2001, str. 244).

5.2. Španija in euro

Od svoje včlanitve v MDS leta 1960 in ustalitve tečaja pri 60 pezetah za USD, je Španija prešla iste pretese kakor ostale članice EU, začevši s propadom Bretton Woodskega sistema leta 1971. Banka Španije je v sedemdesetih letih aktivno poskušala stabilizirati vrednost pesete do košarice evropskih valut oz. ECU (European Currency Unit). Njeno delovanje je bilo neuspešno zaradi naftnih šokov v sedemdesetih letih in v zgodnjih osemdesetih letih zaradi politične negotovosti glede bodočih odnosov med Španijo in EU. Po včlanitvi v EU se je pezeta občutno okrepila v primerjavi z ECU. Kakor je bilo že zapisano, so se v tem času zaradi relativno visokih obrestnih mer španskih obveznic in relativno poceni delovne sile povečale naložbe iz ostalih članic EU. Menjalni tečaj španske valute se je nato s priključitvijo mehanizmu deviznih tečajev (ERM) Evropskega monetarnega sistema (EMS) leta 1990 stabiliziral. EMS je v letih 1992-1994 doživel pretese, ki so privedli do izstopa italijanske lire in britanskega funta iz mehanizma deviznih tečajev. Španija je s pogajanjem dosegla devalvacijo pesete, ki je tako uspela ostati v EMS in se je pozneje okrepila. Španija je tako ostala v prvi skupini držav, ki so leta 1999 privzele euro kot enotno plačilno sredstvo.

Sočasno s stabiliziranjem španske valute so se obrestne mere državnih obveznic znižale na raven tistih v Nemčiji ali Franciji. Nižje obrestne mere so pomenile manjše breme za državo pri odplačevanju svojega dolga, a hkrati tudi upad zanimanja tujih investitorjev. Posledica tega je bila, da se je Španija v zadnjih letih prelevila iz uvoznice v neto izvoznico kapitala, deloma zaradi investiranja španskih finančnih institucij v tujini (predvsem v Latinski Ameriki) in deloma zaradi umika naložb evropskih finančnih institucij. Španske zunanje rezerve so zaradi tega v zadnjih letih dokaj hitro upadle.

6. SKLEP

Med proučevanjem zgodovine španskega gospodarstva kmalu ugotovimo, da je njen razvoj zelo podoben tistemu v ostalih zahodnoevropskih gospodarstvih. Z ekonomskega gledišča je šla Španija v zadnjega pol stoletja skozi podobne etape kakor gospodarstva iz njene širše regije. V tem diplomskem delu ugotavljam, da je bila največja posebnost, ki je zaznamovala špansko družbo in gospodarstvo, državljanska vojna, ki je trajala od 1936 do 1939. Pred vojno je bila Španija agrarna država, ki pa je imela v nekaterih centrih sodobno razvito industrijo. Po vojni se je v državi uveljavil frankizem, avtoritarni režim, ki se je v svoji gospodarski politiki v prvih letih zgledoval po italijanskemu fašizmu. Zaradi posledic vojne je bilo gospodarstvo v razsulu in velik del aktivnega prebivalstva se je izselil ali bil drugače onesposobljen. Po koncu druge svetovne vojne je Španija, ki je bila smatrana za zadnji ostanek fašizma v Evropi, postala mednarodni izobčenec. Deloma zaradi tuje blokade in deloma zaradi ideoloških vzrokov se je v gospodarstvu Španije uveljavila avtarkija. Španski gospodarski zaostanek za sosednjimi državami, še posebej zaostanek v industriji, je nastal v prvem obdobju frankizma, torej od konca državljanske vojne do leta 1950.

Druga polovica 20. stoletja je bila za špansko gospodarstvo izjemno uspešna. Mejniki v razvoju je bil leta 1959 sprejeti Plan za stabilizacijo in liberalizacijo, ki simbolno zaključuje obdobje intervencionizma, omejenih odnosov s tujino in pomanjkljive discipline v javnih financah. Z njim je režim sprejel ustrezne ukrepe za krepitev in modernizacijo gospodarstva. To je naredil iz »darwinistične« želje po preživetju, saj bi se v nasprotnem primeru najverjetneje morala spremeniti oblast. Pri oblikovanju reform so se naslonili na specialiste OECD in IMF in sprejeti ukrepi so se izkazali za uspešne. Začelo se je novo gospodarsko obdobje frankizma, ki se je zaradi enkratnega gospodarskega napredka zapisalo v ekonomsko zgodovino kot »zlata šestdeseta leta«. Španija je postala del industrializiranega sveta. Revščina in endemična nerazvitost sta postali preteklost. Razvoj je v veliki meri temeljil na močnem investiranju v infrastrukturo in odprtju Španije za masovni turizem. Na višku tega obdobja, leta 1974, je španski BDP na prebivalca dosegel 79 odstotkov zahodnoevropskega povprečja (leta 1960 je znašal 40 odstotkov), kar je bilo ponovno doseženo šele leta 1999. Razcvet se zaključil v prvi polovici sedemdesetih let s smrtjo generala Franca in pričetkom prve naftne krize. Te spremembe so spodbudile začetek politične in gospodarske tranzicije španske družbe. Cilji tranzicije so bili demokratizacija in prehod v tržno gospodarstvo. Z gospodarskega vidika je bil to čas stagnacije, saj je bil prvenstveni cilj oblastnikov razrešitev političnih vprašanj, ki so se nakopičila, in ne tekočih gospodarskih težav. V tem času so bili postavljeni trdni temelji za nadaljnji razvoj države.

Naslednji mejnik v razvoju španskega gospodarstva je bil podpis pristopne pogodbe k Evropskim skupnostim leta 1985, kar je simbolno zaključilo prehod v demokracijo. Gospodarstvo je ponovno prešlo v ekspanzijo, ki traja še danes. Gospodarska rast je bila, če jo primerjamo z evropskim povprečjem, zelo močna, kar je Španiji omogočilo postopno

konvergenco z evropskim povprečjem v višini dohodka na prebivalca. Značilnost tega obdobja je uskladitev španskega gospodarskega ciklusa z evropskim.

Zadnji mejnik v razvoju španske ekonomije je uvedba eura. Španija je bila v prvi skupini držav, ki so sprejele euro za plačilno sredstvo. S tem je bila potrjena uspešnost njene razvojne poti zadnjih desetletij.

Omeniti velja še, čeprav ne edine pomembne, tri procese, ki najbolj povzemajo in izražajo ogromno spremembo španskega gospodarstva in družbe: proces deagrarizacije, odprtje družbe in gospodarstva tujini in povečanja porabe javnega sektorja. V nadaljevanju so te spremembe v grobem opisane.

1. Najprej gre omeniti strm upad števila aktivnega kmečkega prebivalstva. Isti proces, ki se je v večini evropskih dežel začel opazneje dogajati postopoma od prve svetovne vojne naprej, se zgodi v Španiji zelo nenadno in hitro od leta 1950 naprej. Delež državljanov, ki so se preživljali s kmetijstvom, se je zmanjšal iz polovice v začetku petdesetih let na eno dvajsetino konec stoletja. S tem procesom se je spremenila poseljenost teritorija, družbena struktura in proizvodna struktura. Če je po eni strani ta proces oznanil zamrtje podeželja, je po drugi privedel do hitre urbanizacije in okrepitve industrijske proizvodnje ter storitvenega sektorja. Vse to je pomenilo konec tradicionalnega načina kmetovanja, prerazporeditev prebivalstva in bogastva, nastanek novega tipa družin in novih načinov vedenja posameznikov in skupin.
2. Druga družbenoekonomska sprememba, ki odraža sinhronizacijo Španije z Evropo v zadnjih desetletjih, je odprtje zunanjih meja. Španija je imela močno tradicijo protekcionizma, teženj k samozadostnosti ter opiranja na lastne sile in na notranji trg. Ko so odstranili prepreke za trgovske, tehnološke in finančne tokove ter za prosti pretok delovne sile in turistov brez meja, se je zgodila sprememba, ki je bila še večja kakor za ostale članice Unije. Toda Španija je dosegla še več. Prešla je od položaja, ko je niso jemali niti v obzir kot sodelujočo pri projektih postavljanja temeljev gospodarskega sodelovanja v Evropi, do sedanjega statusa polnopravne članice, ki ima pomembno vlogo pri odločitvah skupnosti.
3. Zadnja velika novost v španski ekonomiji je povečanje javne porabe. Tu je bil čas potreben za spremembe še krajši: javna poraba kot delež BDP se je v dveh desetletjih od druge polovice 70-ih kar podvojila. Ponovno se pojavi pravilo glede tempa približevanja Španije Evropi: vsem članicam skupni proces se je v Španiji pričel z določeno zamudo, nato pa so Španci s poprej nepoznano hitrostjo nadoknadili vse zamujeno. Na kratko: proces tako absolutnega kakor relativnega povečevanja javnih financ, ki se je v večini zahodnoevropskih držav dogajal od konca druge svetovne vojne do danes, se je v Španiji odvil od konca frankizma leta 1975 do danes. Konsolidacija ustavne demokracije in izgradnja države blaginje sta bila procesa, ki sta potekala vzporedno. Poznavanje teh dejstev

omogoča razumeti hitro povečanje fiskalnega pritiska, kakor tudi spremenjeno sestavo javne porabe in hkratne močne prerazdelitve dohodka v tako kratkem času. To je po drugi strani povezano tudi z izboljšanjem ravni izobrazbe in kvalificiranosti zaposlenih v državi.

Kljub zelo neobetavnemu začetku je bila Španija uspešna pri lastnem razvoju in soudeležbi pri izgradnji evropske skupnosti. Radi jo postavljajo za zgled državam v tranziciji. Uspe ji nekrvav politični prehod iz diktature v demokracijo in uspela se je preleviti iz zaprtega gospodarstva, iz katerega so prebivalci emigrirali, v stabilno sodobno ekonomijo, ki se pospešeno internacionalizira in je cilj priseljevanja tuje delovne sile. Gospodarski cilj, ki ga je Španija zasledovala vse od konca državljanske vojne do danes, in sicer doseči povprečno razvitost EU, je tik pred uresničitvijo. Za poglavitna razloga, da je Španiji ponovno uspelo postati pomemben gospodarski in politični dejavnik na svetovnem prizorišču, pa lahko štejemo zdravo gospodarsko politiko in dobre družbene temelje, ki so bili postavljeni med tranzicijo.

LITERATURA

1. Boldrin Michele, Canova Fabio: Inequality and convergence in Europe's regions: Reconsidering European regional policies. *Economic Policy*, B.k., 16 (2001), 32, str. 205–253.
2. De la Dehesa Romero Guillermo: Balance de la economía española en los últimos veinticinco años, *ICE*, št.811, str. 53-79
[URL:<http://www.revistasice.com/Estudios/Documen/ice/811/ICE8110107.PDF>], december 2003.
3. Desfor Edles Laura: Symbol and Ritual in the New Spain: The Transition to Democracy after Franco. *New York : American Journal of Sociology*, 1998. 211 str.
4. Estefania Joaquin: La economía española del Plan de Estabilización (1959) al euro (1998), *El País*. [URL: <http://www.vespito.net/historia/franco/estft.html>], 3.5.1998.
5. Fuentes Quintana Enrique: Historia económica contemporánea, apuntes universitarios, [URL:<http://pdf.rincondelvago.com/historia-economica-contemporanea.html>], 5.5.2006.
6. Garcia Delgado Jose Luis et al.: Lecciones de economía española. 6. izdaja, Madrid : Thomson Civitas Ediciones S.L., 2004. 524 str.
7. Huntington Samuel P.: The third wave. Norman : University of Oklahoma Press, 1991. 384 str.
8. Jiménez Juan Carlos, Garcia-Delgado Jose Luis: El coste económico del primer franquismo. *TEMAS para el debate*.
[URL:http://www.uclm.es/ab/humanidades/profesores/descarga/manuel_ortiz/economia_franquismo.pdf], november 1995.
9. Kumar Andrej: Mednarodna ekonomika. /Andrej Kumar, Simona Bovha, Aleksander Aristovnik, (EF. Vaje), 5. dop. izd. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2001. 74 str.
10. Lopez-Davalillo Larrea Julio: Atlas histórico de España y Portugal. Madrid : Editorial Síntesis, s.a., 2000. 224 str.
11. Maddison Angus: The world economy. Pariz : Organisation for Economic Co-operation and Development, Development Centre, 2001. 383 str.
12. Martin Benjamin: A Country Study: Spain Chapter 3 - The Economy, The Library of Congress; Country studies, [URL: <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/estoc.html>], 30.10.2006.
13. Neal Larry, Garcia-Iglesias Maria Concepcion: The economy of Spain without and within the European Union: 1945-2002, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 43 (2003), 5, str. 755-773.
14. Palacios José-Miguel: Tranzicija u bivšim socialističkim državama i španski uzor. Ciljevi i putevi društava u tranziciji. Beograd : Izdavač Dragomir Panti, 1995, str. 373-376.
15. Powell Charles T.: La dimensión exterior de la transición española [URL: <http://www.cidob.org/Catalan/Publicaciones/Afers/powell.html>], 13.5.2004.
16. Royo Sebastian: The challenges of EU integration: Iberian lessons for Eastern Europe, Jean Monet/ Robert Schuman Paper Series, zvezek 5 št. 27, avgust 2005, 35 str. [URL: <http://www6.miami.edu/eucenter/royo2final.pdf>], 10.11.2006.
17. Senjur Marjan: Razvojna ekonomika. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2002. 732 str.

18. Sole Joan: Economia espanyola i mundial: Linia del temps.
[URL:http://www.ub.es/histeco/Docencia/HISTECESPDIPLOM2003_2004.pdf],
11.03.2005.

VIRI

19. Europa – Portal Evropske unije. [URL: http://europa.eu/abc/12lessons/index2_sl.htm],
12.11.2006.
20. INE - Instituto Nacional de Estadística: La sociedad española tras 25 años de Constitución.
Madrid : 2003. 243 str.
21. Statistični letopis Republike Slovenije 2005. Ljubljana : Statistični urad Republike
Slovenije, 2005. 611 str.
22. Yahoo! Education, Reference, Encyclopedia: Spanish civil war. [URL:
<http://education.yahoo.com/reference/encyclopedia/entry/Spanciv>], 12.11.2006.
23. Wikipedia: History of Spain. [URL: http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Spain],
12.11.2006.

SLOVARČEK TUJIH IZRAZOV

- Avtarkija – državno gospodarstvo, ki hoče zadovoljiti svoje potrebe samo, neodvisno od uvoza.
- Bienio negro – dobesedno »črnih par let«. Ime za dve leti trajajočo gospodasko krizo med leti 1991 in 1993.
- Frankizem – politični sistem, ki je vladal Španiji v letih od 1939 do 1975, ko umre Francisco Franco, po katerem je dobil ime.
- Welfare – blaginja. Tip politike usmerjene k povečevanju blagra širokih slojev prebivalstva na različnih področjih (zdravstvo, izobraževanje ...). Pri izvajanju te politike se poveča vloga države in njena potrošnja kot delež BDP.